

NÉMETH ISTVÁN

1956

A LÁZADÁS ÉVE

FÖLDINDULÁS VILÁGSZERTE

■ Az 1950-es évek közepén a világ nagy része drámai változások előtt állt: a parázsló szociális, gazdasági és politikai feszültségek, valamint a folyamatosan növekvő kiábrándultság a háború utáni rendből sajátos elegyet alkotott. A szövetségesek második világháború alatt hangoztatott elvei számos ember fülében már üresen csengtek. Az 1941 augusztusában kötött Atlanti Charta ugyanis olyan háború utáni világ vízióját vetítette előre, amely az önrendelkezés, a nemzetközi együttműködés, a félelem- és nélkülözésmentesség elvein nyugodott. A beváltatlan remények miatti mély kiábrándulás számos országban rövidesen erőszakba csapott át. Megindult a gyarmati országok függetlenségi mozgalma. Az Egyesült Államokban és Dél-Afrikában a faji megkülönböztetés fenntartása pedig semmissé tette a korábbi szándéknyilatkozatokat.

■ Hruscsov 1956. februári titkos beszéde Sztálin bűneiről a keleti blokkban – az ún. népi demokratikus országokban – felkelésekhez és mozgolódásokhoz vezetett; a legnagyobb és legvéresebb ellenállásra Lengyelországban és Magyarországon került sor. A Szovjetunió nyers katonai erőszakkal fenntartotta ugyan közép-európai impériumát, de nagy árat fizetett Magyarország brutális elnyomásáért: megsemmisítette azt a korábban magáról alkotott, idealista képet, hogy a globális forradalmi mozgalom reprezentánsa, amely a nép támogatását élvez.

■ 1956-ban az egész világon hétköznapi emberek lázadtak fel és emelték fel hangjukat; kimentek az utcára, börtönbüntetést kockáztattak, fegyverhez nyúltak, sőt életüket vesztették a szabadságért és egy igazságosabb világért folyó harcban. A „régí rend” őrzői pedig kétségbeesett kísérletet tettek hatalmuk fenntartására, s gyakorta könnyörtelenül visszavágtak.

1956. TAVASZ

REPEDEZNEK A RÉGI REND FALAI

SZEGREGÁCIÓ AMERIKÁBAN

1956-ban az Egyesült Államok a világ leghatalmasabb és leggazdagabb országa volt. A fogyasztás, a katonai kiadások és a műszaki haladás 1950–1959 között a GDP (bruttó hazai termék) rendkívüli, 72%-os növekedését

eredményezte. A teljes foglalkoztatottság és a növekvő életszínvonal mellett az amerikaiak megszállottan vásárolták az új fogyasztási cikkek, s családok milliói költöztek új középosztályként az elővárosokba. Az ország feladta az 1930-as évek izolacionizmusát, s a világ első számú szuperhatalma lett.

De minden hatalom, gazdagság és nemzeti büszkeség ellenére az ország egy piszkos titkot hordozott: az amerikai állampolgárok milliói másodosztályúak voltak, kizárva a gazdasági jóléteiből és az ország demokratikus ígéreteiből. Az ország déli részén még mindig a fehérek hegemoniája érvényesült (az Egyesült Államok déli államaiban 1876 és 1965 között faji szegregációs törvények voltak érvényben – ezek az ún. Jim Crow-törvények), s az afroamerikai férfiakat, nőket és gyermekeket kisebb-nagyobb igazságtalanságokkal és megalázással sújtotta, ami legérzékenyebben Montgomeryben, a gyapot- és rabszolga-kereskedelem korábbi központjában érződött.

A törvényre és a szokásjogra épülő faji elkülönülési politika az élet minden területén érvényesült. A buszokon például az első tíz sort a fehéreknek, a hátsó tízet a feketeéknek tartották fenn. A középső 16 sort igény szerint használták. Fekete személy nem ülhetett fehér mellé. 1955 végén buszbojkottáció indult a faji megkülönböztetés ellen. A fehérek minden eszközzel megkísérelték a bojkott megbénítását; ezt szolgálta a Martin Luther King tiszteletes háza elleni merénylet.

1956. január 30-án este fél tízkor az alabamai Montgomeryben dinamitos robbantás történt Martin Luther King tiszteletes, az amerikai polgárjogi mozgalom későbbi vezető személyisége házánál. A tiszteletes a baptista templomban a városi buszokon két hónapja bevezetett bojkott rendezvényén vett részt. Korábban már számos fenyegetés érte őt és családját. Mire hazaért, több száz afroamerikai védelmezőn vette körül a házat. A rendőrség igyekezett fenntartani a rendet, de a hangulat közel állt a tömeg erőszakos fellépéséhez. Amikor „King testvér” meggyőződött arról, hogy családja sértetlen, kérte az embereket, hogy térjenek békében haza. A seriff rendőri védelemről biztosította a családot, a polgármester pedig ígéretet tett a vétkesek felkutatására, s a nyomravezetőnek 500 dolláros jutalmat ajánlott fel.

1956. március 12-én Walter F. George, az amerikai szenátus elnöke

Bojkottált buszjárat, Montgomery, 1956 (fent)
Martin Luther King és Ralph Abernathy az első szegregációmentes buszon, Montgomery, 1956. december 21. (lent)

nyilatkozatban bírálta azt az 1954. évi bírósági ítéletet (Brown kontra Oktatási Hivatal), amely alkotmányellenesnek nyilvánította a faji elkülönítést az iskolákban. A *Southern manifesto* néven ismertté vált felhívást 99 demokrata és 2 republikánus politikus írta alá, s központi szerepet játszott 1956 elején a „Massive Resistance” (Erőteljes ellenállás) elnevezésű mozgalom kibontakozásában, amely elszánt kampány volt a faji integráció felszámolásával szemben, illetve a kialakulóban lévő polgárjogi mozgalom szétrombolása érdekében. A virginiai konzervatív demokraták vezetőjeként Harry Flood Byrd kijelentette: *„Ha sikerül megszervezni a déli államok erőteljes ellenállását ezzel a rendelkezéssel szemben, akkor az ország többi része belátja, hogy az integrációt nem fogják elfogadni délen.”* A manifesztum megjelenése így jelentősen hozzájárult a déli országész faji politikájának megkeményedéséhez, mivel a dél fehér lakosságát egységbe kívánta tömöríteni a faji megkülönböztetés fenntartása érdekében.

A déli államok fehér lakosságának a polgárjogok kiterjesztésével szembeni ellenállása számos megfontoláson alapult. Dél-afrikai vagy algériai elbárátaikhoz hasonlóan sokan vidéki területeken éltek, ahol a feketék aránya különösen magas volt, s egyszerűen nem voltak hajlandók feladni gazdasági és politikai előjogaikat. Meg voltak győződve arról, hogy az integrációs törekvések a kommunista összeesküvés részét képezik, melynek célja, hogy az Egyesült Államok déli területeit – társadalmi káosz teremtésével – destabilizálja. Sokan egyszerűen nem tudták elképzelni annak az életformának a megszűnését, amely több mint fél évszázadon keresztül a feketék elnyomásán nyugodott. A faji elkülönülés hívei a brutális kenyai mau-mau háborút is felelőlegesték, ahol a fehér uralom gyengülése azonnal erőszakhoz és káoszhoz vezetett.

Az „erőteljes ellenállást” bizonyos mértékig a politikai elit is táplálta, attól tartva, hogy az átlagos fehér déli állampolgár nem lép fel elég határo-

zattan a status quo védelme érdekében, mivel a Brown-ítéletet sokan rezignáltan fogadták s a faji megkülönböztetés szimbolikus feladásának tekintették. Valójában nyilvánvaló volt, hogy a faji megkülönböztetés politikáját a fehérek többsége támogatja; Alabamában, Georgiában, Louisianában, Mississippiben és Dél-Karolinában a fehérek 90%-a ellenezte az integrációt, mivel mélyen gyökerező félelem élt bennük a faji keveredés következményeitől.

1952-ben Autherine Lucy és barát-nője, Pollie Myers polgárjogi aktivista jelentkezett az Alabamai Egyetemre, Tuscaloosába. Mindkettőjüket felvették, de amikor kiderült, hogy feketék, ezt visszavonták. Bírósághoz fordultak, faji diszkriminációval vádolva az egyetemet. A per három évig húzódott, Lucy eközben angoltanárként és titkárnőként dolgozott. 1955. június 29-én hir-

dezték ki az ítéletet, amely megtiltotta, hogy az egyetem faji alapon elutasítsa a két lány jelentkezését. Pollie Myers időközben férjhez ment és gyermeke született. Mivel a gyerek még a házasságkötés előtt fogant, az egyetem alkalmatlannak nyilvánította Pollie-t, és elutasította a felvételét. Lucy jelentkezését hivatalosan elfogadták, de kitiltották a kollégiumból és az étkezőből. Abban reménykedtek, hogy barát-nője nélkül Lucy sem fog beiratkozni, de tévedtek: 1956. február 3-án megkezdte tanulmányait az egyetemen.

Még csak két napja volt az egyetemen, amikor 1956. február 6-án kitört a „harag és az erőszak napja”. A campusba érkezvén a bejáratnál már *„Lincseljétek meg a négert!”* kiáltások, majd később kőzápor fogadta a lányt. *„Kapjátok el! Öljétek meg!”* – hangzott innen-onnan. Végül egy óra elteltével a rendőrség segítségével sikerült kijut-

Elizabeth Eckford egyike a kilenc fekete diáknak, aki beiratkozott a fehérek középiskolájába, 1957. szeptember 4. (fent)
Autherine Lucy megkezdte tanulmányait az Alabamai Egyetemen, 1956 (lent)

nia az épületből. Késő este az egyetem bejelentette, hogy az igazgatótanács egyhangúlag elhatározta: Lucy saját biztonsága érdekében ideiglenesen kizárják az oktatásból.

Lucy újabb pert nyert, a bíróság utasította az egyetemet, hogy tegye meg a megfelelő intézkedéseket a lány biztonsága érdekében. Az egyetem azonban arra hivatkozva, hogy Lucy a perben az intézmény rossz hírért keltette, véglegesen kizárta a diákok sorából. Autherine Lucy nem látta értelmét a további pereskedésnek. Férjhez ment és angoltanárként keresett állást, de ezt megnehezítette közismertsége. 1988-ban az egyetem visszavonta a nő kizárását, és Lucy 1992-ben MA-fokozatot szerzett. Az egyetem ösztöndíjat alapított a tiszteletére, és portréja megtalálható a hallgatói önkormányzat épületében.

Autherine Lucy történetében fontos szerepet játszott a hidegháború. A második világháború után a holokauszt diszkreditálta a „tudományos” fajelméletet. Helyette a faji megkülönböztetés hívei az amerikai déli államokban, valamint dél-afrikai elvarátaik az anti-kommunizmust tekintették hatékony eszköznek a faji status quo fenntartására. Délen szívesen utaltak arra, hogy az etnikai egyenlőséget az amerikai kommunista párt hirdeti, és a polgárjogi mozgalomban kommunisták és szimpatizánsaik dolgoznak, amiben bizonyítékát látták annak, hogy a feketék szabadságáért vívott harc a „vörös” összeesküvés része. A faji megkülönböztetés hívei azzal érveltek, hogy az afroamerikaiak egyenjogúsági követelése része az Amerika lerombolásáért folyó szisztematikus kampánynak, amely destabilizálja a nemzetet és „*éretté teszi a forradalmi felfordulás számára*”. Lucy pedig fizetett ügynök, sőt a keletnémet Stasi bábja.

Ebben a történelmi pillanatban, amikor az Egyesült Államok a „szabad világ” vezető hatalmaként azon fáradozott, hogy megnyerje magának a gyarmati sorból kiszabaduló afrikai és ázsiai nemzetek szimpátiáját és együttműködési készségét, az etnikai-faji alapú erőszak akut fenyegetést jelentett az amerikai szavahihetőség számára.

FELKELÉS A FÜGGETLEN ALGÉRIÁÉRT

A szövetségeseknek a tengelyhatalmak feletti győzelmét követő tíz év-

ben Franciaország minden erejével arra törekedett, hogy egyben tartsa a világ második legnagyobb gyarmatbirodalmát az antikolonialista nacionalizmus növekvő befolyásával szemben. A háború romjain 1946-ban megalakított Negyedik Köztársaságban széles körű egyetértés uralkodott abban, hogy a nemzet tengerentúli területeinek megtartása döntő fontosságú Franciaország nagy hatalmi státuszának megőrzése és az angol-amerikai szövetség nyomasztó befolyásával való szembeszegülés érdekében.

Franciaország szilárd akarata gyarmatainak megtartását illetően még azon az elterjedt – s később tévesnek bizonyult – meggyőződésen alapult, hogy a gyarmatok nélkül nem sikerülhet a háború alatt erősen meggyengült gazdaságot helyreállítani és az ország katonai erejét fenntartani. A politikai osztály azonban a nemzeti önmegvédekezés egyre radikálisabban jelentkező igényét – amely az egész impériumban általánossá vált – nem azonosan ítélte meg és komolyan vette a gyarmati alattvalóknak ígért jogokat. Ezért reformlépéseket tettek, amelyek azonban semmiképpen sem negligálták a francia uralmi igényeket. A gyarmatbirodalmat Francia Unió néven újjalakították; több régi gyarmatot Franciaország megyéjeként újjászerveztek, mások „társult államok” vagy „tengerentúli területek” elnevezést kaptak, s mindenkinek biztosították a polgári jogokat.

Az 1950-es évek közepén Algéria erősen megosztott ország volt, s kilencmillió muzulmánból, valamint egymillió európaiból álló társadalma fordulópont-hoz érkezett. Az *Atlanti Charta* önmegvédekezési és demokratikus ígéretei ellenére – melyeket Algéria muzulmánjai kitörő örömmel üdvözöltek – a második világháború után a gazdasági és politikai hatalom teljesen a gyarmattartó hatalom, illetve az algériai franciák kezében maradt. Mivel nem történt kielégítő polgárjogi változás, a Nemzeti Felszabadítási Front (Front de Libération Nationale – FLN) 1954. november 1-jén fegyveres felkelést robbantott ki a független Algériáért. A lázadás az egész országra kiterjedt, s Franciaország véres konfliktus küszöbén állt.

1956. február 6-án Guy Mollet, Franciaország új szocialista miniszterelnöke az éleződő válság csillapítására Algírba utazott. Mollet a konfliktust „*buta, kilátástalan háborúnak*” nevezte, s „*megállapodásra és békére*” szólított fel. Az 51 éves miniszterelnök

– egykori tanár, a francia ellenállás hőse és hithű szocialista – mindazonáltal meg volt győződve arról, hogy a felkelés lezárulása a béke feltétele. Csak akkor lehet választásokat tartani és reformokról beszélni, ha nem létezik többé „*terrorizmus és vak elnyomás*”.

Jóllehet „*az algériaiak és a francia anyaország megbonthatatlan egységéről*” beszélt, javaslati (a muzulmánok egyenjogúsítása, demokratikus választások és néhány politikai fogoly szabadon bocsátása) sok francia algériait riadóztattak, s a telepések még Mollet túsul ejtését és a kormányzó meggyilkolását is fontolgatták. A forrongó Algéria francia radikálisai február 6-ra tömegtiltakozással megerősített általános sztrájkot hirdettek. A miniszterelnök autókonzója így egy sztrájktól megbénított városba érkezett, ahol minden zárva volt, s az üzletek leeresztett redőnyein „*Gyász miatt zárva*” feliratok díszeltek. Egy háborús emlékmű megkoszorúzásakor aztán gátlástalanul kitört a tömeg dühe: a miniszterelnököt paradicsommal, rothadt gyümölcsökkel dobálták meg, s csak a biztonsági erők (francia milicisták és idegenlégiósok) fékeztek meg a tömeget. Mollet közel állt ahhoz, hogy meg-lincselik.

1956. május 18-án egy 21 fős, francia tartalékosokból álló csoport rutinellenőrzést hajtott végre az Algírtól 80 km-re délre fekvő Palestro környékén. Az egységet az Algériai Nemzeti Felszabadítási Front (FLN) harcosai támadták meg, s néhány perc alatt közvetlen közelről lemészároltak 17 katonát, négyet pedig elhurcoltak.

Amikor a járőr csoport este nem ért vissza támaszpontjára, riadóztatták az egységeket, és kereső csoportot küldtek ki. A helyszínen szörnyű látvány fogadta őket: két holttestet megcsonkítottak. A 10. ejtőernyős-hadosztály parancsnoka hét századot és több helikoptert küldött ki eltűnt katonái felkutatására és a felelősök előállítására. Az ezt követő összecsapásokban több mint egy tucat lázadót és 50 muzulmán lakost megöltek, százakat pedig letartóztattak. Ezen a tavaszon mindennaposá váltak az erőszakos cselekmények Palestro környékén.

A közvélemény-kutatások szerint a franciák 63%-a úgy vélte, hogy Algéria a nemzet legfontosabb problémája. Ugyanazon a napon, amikor a fiatal katonák meghaltak, 2000 ember gyült össze Grenoble-ban, hogy megakadályozza egy vonat továbbhaladását,

amelyről feltételezték, hogy tartalékosokat szállít Algériába (valójában munkásokat szállított). Amikor a rendőrök könnygázt vetettek be a vágányok felszabadítása érdekében, téglával és kövekkel dobálták meg őket. Az összecsapásban 90 ember (köztük 60 rendőr) megsérült, 23 személyt őrizetbe vettek. A háborúellenes mozgalmak első soraiban mindenütt tartalékosok álltak, akik bíralták Molle-t és más vezető politikusokat, „békét” követeltek, kritizálták a rendőrséget, és lesújtóan nyilatkoztak a katonai fegyelemlről.

Tavaszi végére Franciaország valószínűleg háborúban találta magát, amelyben 350 000 katona és 20 000 FLN-harcos állt szemben egymással. A válság kezelésének napi költségei 1,7 millió dollárra rúgtak. A hajmeresztő összeg jelentős részét az tette ki, hogy Algériát a méregdrága „guadrillage” stratégiával igyekeztek megbékíteni. A módszer értelmében minden fontosabb ponton (falvakban, mezőgazdasági központokban, útkereszteződésekben, parancsnoki helyeken) kis, erődített posztokat hoztak létre. A posztok 3–5 km távolságban helyezkedtek el egymástól, s elsődleges funkciójuk a helybeliek meggyőzése volt, hogy mind személyük, mind tulajdonuk biztonságban van. A rendszeres járőrözéssel pedig konstruktív kapcsolatot igyekeztek kiépíteni a muzulmán lakossággal, világossá téve, hogy támogatásra számíthatnak, ha elfordulnak az FLN-től.

A hadsereg helikopterekkel és könnyű repülőgépekkel támogatott egységei rendszeresen támadták az FLN egységeit, és egész Algériára szigorú biztonsági intézkedések egész sorát hirdették ki. A francia hadsereg nem hagyományos háborút folytatott, hanem az esetleges felkelést igyekezett megelőzni. Mivel a rendkívül mozgó és felismerhetetlen „ellenség” a helyi polgári lakosság közé vegyülhetett, a tartalékosokat utasították, hogy minden arabot tekintsenek potenciális lázadónak. Az FLN merényleteinek rendkívüli brutalitása véres bosszúra sarkallta a francia katonákat.

HRUSCSOV TITKOS BESZÉDE

Az SZKP Moszkvában rendezett XX. kongresszusán Nyikita Szergejevics Hruscsov, az SZKP Központi Bizottságának első titkára az 1956. február

24-i rendes ülés után az 1355 szavazásra jogosult küldöttet szigorúan titkos éjszakai gyűlésre hívta a Kreml nagy palotájába. Hruscsov az évszázad

Bolesław Bierut (1892–1956)
Antonín Novotný (1904–1975)

egyik legnagyobb hatású beszédét mondta ekkor: bírálta a Sztálin rémuralma alatt kialakult személyi kultuszt, és egy szabadabb világ kezdetét jelentette be.

A Szovjetunióban az 1937–1938 közötti úgynevezett „nagy terror” időszakában Sztálin és az akkori belügyi népbiztos, Jezsov vezetésével állami szintre emelkedett a kommunista párt feltételezett ellenségeinek üldözése. A volt kulákok, az egykori szovjetellenes pártok tagjai, a volt cári hi-

vatalnokok és a külföldi rokonsággal vagy ismerősökkel rendelkezők mellett a terror kiterjedt a hadsereg és a nagyvállalatok vezetőire. A leszámolások végül a párton belül is állandósultak, s hozzávetőlegesen 800 000 áldozatot követeltek.

Hruscsov taktikája – az egyszemélyi felelősség megállapítása – azonban gyenge lábakon állt. A genalisszimusz önkényes viselkedése a többi vezetőt is önkényességre bátorította, így egy egész rendszer működése torzult el. A törvénytelen ségekkel és a parancsuralmi rendszerrel való szakítás ezért nem volt egyszerű; még az SZKP XXII., 1961. évi kongresszusán is vissza kellett térni rá.

A Lengyel Egyesült Munkáspárt (LEMP) Moszkvában 1956. március 12-én elhunyt első titkára, Bolesław Bierut temetése után a LEMP 3000 példányban – belső használatra – sokszorosította Hruscsov beszédét, s minden helyi pártszervezet rendelkezésére bocsátotta. Egy példány egy Moszadügynök révén a CIA-hoz és az Egyesült Államok külügyminisztériumához is eljutott. A beszéd megrázta Lengyelországot, és széles körű vitákhoz vezetett a többi kommunista országban is.

Hruscsov Sztálin elleni támadása szorult helyzetbe hozta az NDK, Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország kommunista vezetését, mert ezek nemcsak létüket köszönheték a Szovjetunióknak, de vezetőik korábban túlszorduló személyes lojalitásukat is demonstrálták Sztálin iránt. A lengyel Bolesław Bierut éppúgy, mint Rákosi Mátyás, a szovjet diktátort utánzóva saját személyi kultuszt alakított ki. 1951-ben, a Rákosi 60. születésnapja előtti hetekben például félmillió magyar járt speciális esti tanfolyamokra, hogy vezetőjük heroikus életét tanulmányozzák, miközben ugyanennyien szintén e témának szentelt nyilvános gyűléseken vagy olvasócsoporthoz tartoztak. A magyar osztálytermek, üzletek, gyárak, irodák, középületek, könyvtárak, mozik és kórházak falait a „nép bölcs apjának” képei díszítették.

Amikor a „titkos beszéd” híre eljutott ezekre az országokra, a pártaktivisták, munkások, diákok és mások tovább információkat igényeltek, részletes felvilágosítást követeltek és változást sürgettek. Az egyik cseh papírgyárban a pártaktivisták azt szerették volna tudni, hogy ilyen súlyos tényeket miért csak most, három évvel a diktátor halála után leplezték le. A beszéd

HRUSCSOV BESZÉDE AZ SZKP XX. KONGRESSZUSÁNAK ZÁRT ÜLÉSÉN, 1956. FEBRUÁR 24. (Részletek)

Eltársak! A párt Központi Bizottságának jelentésében a XX. kongresszuson, a küldöttek több beszédében és korábban a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának plenáris ülésén sok minden elhangzott a személyi kultuszról és annak káros következményeiről. Sztálin halála után a Központi Bizottság olyan politika kidolgozását kezdte meg, amely tömören és következetesen elmagyarázza, hogy a marxizmus-leninizmus szellemétől idegen és megengedhetetlen egyetlen ember kiemelése és emberfeletti tulajdonságokkal való felruházása, istenítése. Egy ilyen ember állítólag mindent tud, mindent lát, mindenki helyett gondolkodik, bármit megtehet, és csalhatatlan. Sztálin esetében ez a hit évek óta gyakorlat minálunk.

1922 decemberében a párt kongresszusához írott levelében Vlagyimir Iljics így fogalmazott: „Miután átvette a főtitkári posztot, Sztálin elvtárs mérhetetlen hatalmat összpontosított a kezében, és nem vagyok benne biztos, hogy ezt a hatalmat az elvárható gondossággal fogja-e gyakorolni.” Ezt a párt történetében csak Lenin „végreleleteként” ismert hihetetlen politikai jelentőségű dokumentumot kiosztottuk a XX. pártkongresszus küldöttei között. Önök már elolvasták ezt a levelet, és biztos vagyok benne, hogy többször is el fogják olvasni. Talán eltöprengenek Lenin egyszerű szavain, amelyekkel Vlagyimir Iljics hangot adott a párt, a nép, az állam és a párt jövőbeni politikája fellett érzett aggodalmának.

Vlagyimir Iljics ezt mondja: „Sztálin rendkívül goromba, és ez a hiba, amelyet magunk és a kommunisták között szabadon tolerálunk, olyan hiba lesz, amelyet egy főtitkártól már nem lehet eltérni. Emiatt azt javasolom, hogy az elvtársak gondolkodjanak el egy olyan módszeren, amellyel Sztálint el lehet mozdítani a pozíciójából,

és amellyel új embert találnak a helyére, aki mindenekfelett egy tulajdonságban fog különbözni Sztálintól, ez pedig a nagyobb türelem, a nagyobb hűség, több kedvesség és figyelmesebb magatartás az elvtársakkal szemben, valamint kevésbé szeszélyes vérmérséklet.”

Leninnek ezt a dokumentumát a XIII. pártkongresszus küldötteivel ismertették, akik megvitatták Sztálin elmozdítását a főtitkári posztról. Azonban a küldöttek úgy döntöttek, Sztálin maradjon a helyén, mert abban bíztak, hogy tanul Vlagyimir Iljics kritikái megjegyzéseiből, és képes lesz tenni azon hibái ellen, amelyek miatt Lenin annyit aggódott [...] Az események utólag bebizonyították, hogy Lenin aggodalma megalapozott volt. A halála utáni első periódusban Sztálin ugyan megfogadta a tanácsát, ám később nem foglalkozott Vlagyimir Iljics figyelmeztetésével.

Amikor Sztálinnak a párt és az ország vezetésével kapcsolatos gyakorlatát elemezzük, amikor megállunk egy pillanatra, hogy szemügyre vegyük, mi mindent követett el, meggyőződhetünk arról, hogy Lenin féltelmei megalapozottak voltak. Sztálin negatív tulajdonságai, amelyek Lenin idejében még alig észrevehetőek voltak, hatalmának utolsó időszakában mindenki számára érzékelhetőek lettek, és soha nem látott kárt okoztak a pártnak. Komolyan meg kell fontolnunk és pontosan elemeznünk kell, mit tettünk annak érdekében, hogy a Sztálin életében történtek soha ne ismétlődhessenek meg. Hiszen Sztálin nem tűrte a testületi elvet sem a vezetésben, sem a munkában, s brutális erőszakot gyakorolt nemcsak mindennel szemben, ami ellentmondott neki, hanem azzal szemben is, ami szeszélyes és despota jelleméből fakadó elveivel ellentétes volt.

Sztálin nem használta a meggyőzés, a magyarázat, az embe-

rekkel való egészséges együttműködés eszközét, hanem mindenkire ráerőltette akaratát, és mindenkitől megkövetelte, hogy teljes mértékben értsen egyet a véleményével. Mindenkire, aki szembehelyezkedett akaratával vagy megpróbálta álláspontjának, véleményének helyességét igazolni, a vezetői testületből való kizárás, majd pedig erkölcsi és fizikai megsemmisítés várt. Ez különösen igaz volt a XVII. pártkongresszust követő időszakra, amikor a kommunizmus ügye iránt őszintén elkötelezett, tekintélyes pártvezetők és egyszerű pártmunkások sora esett áldozatul Sztálin despotizmusának. [...]

Sztálin fundálta ki a „nép ellensége” koncepciót. Ez a minősítés automatikusan kizárta, hogy a vitába keveredett emberek kijavíthassák ideológiai hibáikat. Ez az értékelés biztosította a forradalmi törvényesség minden normáját megsértő, legkegyetlenebb elnyomás használatát mindenki ellen, akiről csak gyanítani lehetett az ellenséges szándékot; mindenki ellen, aki rossz hírbe keveredett. A „nép ellensége” koncepciója kizárta mindenféle ideológiai harc lehetőségét, egyéni álláspont kifejtését valamely kérdéssel kapcsolatban, még akkor is, ha az gyakorlati jellegű volt. A vádlott bűnössége minden modern jogtudományi normának ellentmondva egyedül a „beismerő vallomáson” alapult, és – ahogy a későbbiekben kiderült – ezeket a „beismerő vallomásokat” a vádlottra gyakorolt kényszerítő hatással szerezték meg. Ez a forradalmi törvényesség csúfos megsértéséhez vezetett, ahhoz, hogy sok teljesen ártatlan ember, akik a múltban a párt védelmezői voltak, áldozattá váltak. A párt irányvonalának egykori ellenzőivel kapcsolatban meg kell állapítanunk, hogy gyakran semmilyen elfogadható, komoly ok nem volt a megsemmisítésükre; a „nép ellensége” meghatározást

kifejezetten az ilyen emberek fizikai megsemmisítése érdekében használták.

Mindenki tudja, Lenin mennyire engesztelhetetlen volt a marxizmus ellenségeivel szemben, azokkal szemben, akik eltértek a párt helyes irányvonalától. Ugyanakkor Lenin, mint az a dokumentumokból nyilvánvalóan kitétni, megkövetelte a párt vezetésétől, hogy a lehető legközelebbi kapcsolatot tartsa azokkal az emberekkel, akik határozatlannak mutatkoznak vagy alkalmilag nem értenek egyet a párt irányvonalával, de akiket meg lehet nyerni a párt számára. Lenin azt tanácsolta, hogy ezeket az embereket megalázó módszerek nélkül tanítsák. Lenin bölcsessége az emberekkel való kapcsolattartás területén a káderekkel folytatott közös munkában nyilvánult meg.

Sztálint azonban teljesen más kapcsolat jellemezte az emberekkel. Lenin erényei – a türelmes munka az emberekkel, következetes és alapos tanításuk, a képesség, hogy ne erőszakkal, hanem az ideológiai meggyőzés segítségével vegyere az embereket, hogy kövessék őt – Sztálintól teljesen idegenek voltak. Ő elvetette Leninnek a meggyőzősen és tanításon alapuló módszereit, és az ideológiai harc helyett az adminisztratív erőszak, a tömeges elnyomás és terror eszközét választotta. Egyre jobban és egyre konokabban a büntetésre helyezte a hangsúlyt, miközben a szovjet jog minden létező erkölcsi normáját megsértette. A vezető önkényes viselkedése a vezetetteket is önkényességre bátorítja, sőt meg is követeli azt: emberek ezreinek tömeges letartóztatását, deportálását, tárgyalás és normális nyomozás nélküli kivégzését. [...]

Lenin csak a legszükségesebb esetekben nyúlt a legkeményebb módszerekhez, amikor még jelen voltak a kizsákmányoló osztályok, amelyek erőteljesen ellenezték a forra-

dalmat, amikor a legvadabb formát öltött a túlélésért folytatott harc és polgárháborúban csúcsosodott ki.

Sztálin azonban akkor használta a legkeményebb módszereket, a tömeges elnyomást, amikor a forradalom már győzött, megsemmisültek a kizsákmányoló osztályok, és már mélyen meggyökereztek a szocialista viszonyok a gazdaság minden területén, pártunk pedig politikailag konszolidálódott és mind tömegbázisában, mind ideológiájában megerősödött. Nyilvánvaló, hogy Sztálin számos esetben türelmetlen volt, brutális, és visszaélt hatalmával. Ahelyett, hogy politikai igazát bizonyította és a tömegeket mozgósította volna, gyakorta az elnyomás és a fizikai megsemmisítés útjára lépett, nemcsak a tényleges ellenségekkel, hanem azokkal szemben is, akik semmiféle bűnt nem követtek el a párt és a szovjet kormány ellen. Nem bölcsességet látunk itt, hanem annak a brutális erőnek a demonstrációját, amely Lenin annyira aggasztotta. [...]

Emlékszem a napra, amikor a Szovjetunió és a Jugoszlávia közötti konfliktust mesterségesen felerősítették. Egyszer, amikor Kijevből Moszkvába mentem, meghívást kaptam Sztálinhoz, aki egy Titóhoz küldött levél másolatát mutatta nekem, és azt kérdezte: „Látta ezt?” A választ meg se várva így felelt: „Megrázom a kisujjam, és Tito nincs többé. Vége van.” Majdnem sokba került nekünk ez a „megrázom a kisujjam” szólam. Sztálin mániákusan kereste a nagyságot, mert egyre csak mondta: „Megrázom a kisujjam, és Koszior nem lesz többé.” „Megint megrázom a kisujjam, és nem lesz többé Voznyeszenszkij és Kuznyecov, és még többen fognak eltűnni.” De Titóval nem ez történt. Mindegy, hogy mennyire rázta meg Sztálin nemcsak a kisujját, hanem bármely testrészét, amit meg tudott rázni, Tito nem bukott el. Miért? A jugoszláv elvtársainkkal fennálló nézeteltérésünk esetében Tito mögött ott állt

egy ország és az emberek, akik keményen harcoltak a szabadságukért és függetlenségükért, emberek, akik támogatták a vezetőiket.

Őnök is láthatják, hova vezetett Sztálin megalomániája. Teljesen elvesztette a kapcsolatot a valósággal: dőlyfőssége és gyanakvása nemcsak a Szovjetunióval kapcsolatban jelentkezett, hanem más pártokkal és nemzetekkel kapcsolatban is. Sztálin nem volt tisztában a tájegységek valóságos helyzetével, vonakodott szembenézni az élet realitásaival, és ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az irány, amelyet a mezőgazdaságnak szabott. Még azok is észrevették a mezőgazdaság nehézségeit, akik alig foglalkoztak a helyi sajátosságokkal. Nem úgy Sztálin. Elmondtuk ezt Sztálinnak? Igen, elmondtuk, de ő nem támogatt minket. Miért nem? Mert Sztálin soha nem utazott sehova, nem találkozott városi és kolhozbeli dolgozókkal, nem tudta, pontosan mi a helyzet vidéken. Az országot és a mezőgazdaságot csak filmekből is-

merre. És ezek a filmek felöltöztették, megszépítették a mezőgazdaság helyzetét.

Sok film úgy festette le az életet a kolhozokban, hogy az asztalok roskadoznak a pulykák és libák súlyától. A jelek szerint Sztálin azt hitte, hogy ez valóban így is van. Vlagyimir Iljics másképpen nézett az életre: ő mindig közel volt az emberekhez, rendszeresen fogadta a parasztok küldötteit, gyakran beszélt gyári munkásgyűléseken, ellátogatott falvakba, és beszélgetett parasztokkal. Sztálin távol tartotta magát az emberektől, soha nem ment sehova. Ez évtizedekig folyt így. 1928 januárjában látogatott el utoljára egy faluba, amikor a gabonatermésével kapcsolatban Szibériába utazott. Akkor honnan tudhatta volna, mi a helyzet vidéken?

A legkomolyabban szembe kell néznünk a személyi kultusz kérdésével. Nem engedhetjük meg, hogy erről a párton kívül tudomást szerezzenek, különösen a sajtó nem. Ez az oka annak, hogy most zárt ülésen vagyunk. Ismernünk kell a határa-

inkat: nem adhatunk muníciót az ellenségnek, nem teregethetjük ki szennyesünket a szemük előtt. Azt hiszem, a kongresszusi küldöttek megértik és megfelelően kezelik ezeket a javaslatokat. (Viharos taps.)

Eltársak! El kell törölnünk a személyi kultuszt egyszer s mindenkorra, s le kell vonnunk az ideológiai-elméleti és a gyakorlati munkára vonatkozó következtetéseket. Miért fontos ez? Először is, bolsevik módjára el kell ítélnünk és meg kell szüntetnünk a személyi kultuszt, mert az idegen a marxizmus-leninizmustól, nincs összhangban a pártvezetés elveivel és a pártélet normáival, s lan-kadatlanul küzdenünk kell minden olyan kísérlet ellen, amely ezt a gyakorlatot bármilyen formában vissza akarja állítani. Ismét meg kell tanulnunk és az ideológiai munkában ténylegesen gyakorolnunk kell a marxista-leninista elmélet legfontosabb tételeit az emberekről mint a történelem alkotóiról és az emberiség anyagi-szellemi jólétének megalapozóiról, a marxista párt meghatározó szerepéről a társadalom alakításáért folytatott forradalmi harcban, a kommunizmus győzelméről.

Eltársak, a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa újult erővel tanúsítja pártunk megbonthatatlan egységét, összetartását a Központi Bizottság mellett, és eltökélt akarátát, hogy felépíti a kommunizmust. (Viharos taps.) Az pedig, hogy a marxizmus-leninizmustól idegen személyi kultusz alapvető problémáit megoldjuk, ahogy terhes következményeitől is megszabadulunk, pártunk erkölcsi és politikai erejét bizonyítja. (Hosszú taps.) Teljesen biztosak vagyunk, hogy a XX. kongresszus történelmi határozataival felfegyverkezett pártunk új sikereket és új győzelmeket felé vezet a szovjet népet a lenini úton. (Viharos, hosszan elnyúló taps.) Éljen soká pártunk győzelmes jelszava: a leninizmus! (Hosszú, elnyúló tapsvihar, amelynek a végén a küldöttek felállva éljeneznek.) ❀

hatása legközvetlenebbül Lengyelországban jelentkezett. Bolesław Bierut, a LEMP első titkára, Európa egyik „kis Sztálinja” az SZKP XX. kongresszusa alatt tudógyulladással éppen egy moszkvai kórházban feküdt; itt olvasták fel neki Hruscsov beszédét, amelytől szívinfarktust kapott s március 12-én meghalt. Utóda, Edward Ochab ugyan „*fejre mért pörölycsapásnak*” tartotta a beszédet, de meg volt győződve arról, hogy a lengyel vezetésnek nincs joga eltitkolni a XX. kongresszuson történeteket vagy agyonhallgatni Sztálin bűneit, s a „keserű valóság” nyilvánosságra hozását szorgalmazta.

A Lengyel Egyesült Munkáspárt (LEMP–PZPR) vezetése március 21-én a beszéd megismertetése érdekében tömegkampányt indított a párt aktivistái számára, s a beszéd lefordított szövegét 15 ezer példányban jelentették meg. Március utolsó napjaiban a gyűlések ezren – amelyekben nem csak párttagok vehettek részt – a lengyelek csalódásuknak és kétségeiknek adtak hangot. Egyeseket sokkolt a Sztálin-kép lebontása, másokat további kritikára ösztönzött. A szeczeni pártaktivisták garanciát követeltek „a sztálini módszerek visszatérése ellen”, s bírálták a lengyel hadsereg szovjet ellenőrzését.

A gdański hajógyár munkásai megmosolyogtatónak tartották Hruscsov kijelentését, hogy Sztálin egyedül cselekedett. Megkérdezték: „*Hogyan volt lehetséges, hogy mindenről ő döntött? Hol voltak a Politikai Bizottság tagjai?*” A lengyel tavasz hangulatát brit diplomaták a „*nyilvános kritika orgiájának*” minősítették, amelyben élen járt a lengyel sajtó. Mind hangosabbá vált a politikai és gazdasági rendszer reformjának követelése. A *Trybuna Luduban* egy névtelen levélben azt írták: „*A nemzet nem akar bolsevizmust, s ellenzi Lengyelország szovjetizálását [...] Saját utunkat akarjuk járni.*”

Rákosi Mátyás, aki „Sztálin legjobb tanítványának” tartotta magát, Jurij Andropov magyarországi nagykövetnek megjegyezte: „*Amit a kongresszuson tettek, az egy katasztrófa, fogalmam sincs, hova fog vezetni az önök és az én országomban.*” A kongresszusról visszatérve a vihar lecsendesítésén dolgozott. A Központi Bizottságban tartott beszámolójában gondosan kiemelte saját, újonnan felfedezett vonzalmát a „*kollektív vezetés iránt Lenin szellemében*”, s csak néhány szóval említette Hruscsov kritikáját a „*személyi kultusz*” illetően. Az ülés ugyan elfogadta a gazdaságpolitika

szükségessé vált módosításait s azt, hogy többet kell tenni a párt „*demokratizálásáért*”, de egészében véve kijelentette, hogy módszereik messzemenően „*korrektek*”.

Prágában a diákok tavaszközöntő majálison ünnepeltek, s kifigurázták a „*személyi kultusz*” jelenségeit. A Károly Egyetem hallgatói a vitára és a kritikára alkalmas légkör megteremtését, a sajtószabadságot, a külföldi újságokhoz és a „*tiltott könyvekhez*” való hozzáférést, a külföldi rádióadások zavarásának megszüntetését, az utazási korlátozások feloldását sürgették. A diákok közvetlenül támadták a rendszert és a Csehszlovák Kommunista Párt főtítkárát, Antonín Novotnýt. Követelték az 1952. évi kirakatperek kivizsgálását, s olyan intézkedéseket sürgették, amelyek kizárják az ilyen jogsértések megismétlődését. De a diákok, újságírók, tudósok, művészek, egyszerű párttagok és néhány munkás növekvő kritikája ellenére a párt vezetése keményen tartotta magát. A Lengyelországból és Magyarországról érkező jelentések megmerevítették álláspontjukat, s országukban az elégedetlenség miatti felelősséget „*ellenséges ügynökökre*”, „*bűnözőkre*” és a „*söpredekre*” hártották, akiket – hangzott az állítás – Nyugat-Németország katonai támaszpontjairól csempészték az országba.

A prágai pártvezetők már a Hruscsov-beszéd után hangsúlyozták, hogy a moszkvai liberális vonalat nem szabad túlhajtani. Novotný nyomatékosan kijelentette, hogy a Központi Bizottság hatalmi pozíciója nem képezi vita tárgyát. A csehszlovák vezetők – lengyel és magyar kollégáikkal összehasonlítva – hűek maradtak a pártvonalhoz, amit megkönnyített, hogy országukban a kommunizmus sokkal szélesebb közvéleményt állított maga mellé, mint a többi országban. Az ország állampolgárai magasabb életszínvonalon éltek, mint sok más „*népi demokratikus*” ország lakói. Ráadásul mivel Novotný Sztálin halála után jutott hatalomra, számos kollégájánál hihetőbben tudta közvetíteni, hogy vezetési stílusa szakítást jelent a sztálinizmussal.

Az 1956-os év sorsfordító volt a nemzetközi kommunizmus történetében. Hruscsov éles Sztálin-kritikája olyan szakadékot teremtett Moszkva és Peking között, amelyet később már nem lehetett megszüntetni. A kínaiakkal nem konzultáltak a beszéd előtt, sőt a XX. kongresszusra sem kaptak meghí-

vást. Kína kommunista vezetője, Mao Ce-tung a „*személyi kultusz*” hruscsovi kritikáját rövidesen saját személye elleni támadásnak tekintette.

A „*titkos beszéd*” a nyugati kommunista pártokat mély válságba sodorta. A sztálinisták és a reformerek konfliktusában több ezren – főleg a fiatalok és a magasan képzettek – hagyták el a pártokat.

GHÁNA KIVONULÁSA A BRIT BIRODALOMBÓL

1956. április 19-én Aranypart fővárosában, Accrában a törvényhozó gyűlés részletes jelentést hozott nyilvánosságra a brit uralom lezárulásáról a nyugat-afrikai gyarmaton. Az új alkotmány a legfelső törvényhozó hatalmat az öt évre választott nemzeti parlamentre ruházta. A Ghána néven megalakuló új független állam egyesült Brit-Togofölddel, amelyet addig Nagy-Britannia az ENSZ felügyelete alatt igazgatott.

A britek a 19. század elején kezdték meg az Aranypart gyarmatosítását, amely három, különböző régióból álló terület volt. A 20. század közepén a nyugat-afrikai gyarmat a legfejlettebb volt az egész birodalomban. A négy millió lakosú Aranypart a kakaó, az arany és a gyémánt exportjának köszönhetően gazdag volt; kiterjedt városi lakosság, jól fejlett missziósrendszer, általi iskola-, működő vasút- és úthálózat jellemezte.

A londoni döntéshozók pontosan tisztában voltak azzal, hogy a második világháború – főleg a hazatért katonák révén – felgyorsította az afrikaiak politikai öntudatra ébredését, illetve a gyarmattartáshoz kedvezőtlen nemzetközi légkört teremtett. Világos volt számukra az is, hogy a gyarmatok társadalmi és gazdasági fejlődése a helyi lakosság részvételét sürgeti az irányításban. Aranypart brit kormányzója ezért több reformot s 1946-ban új alkotmányt vezetett be. 1948. február végén Accrában mégis felkelésre került sor. A főleg gazdasági okokra (magas inflációs ráta, a fogyasztási cikkek hiánya) visszavezethető lázadást ekkor még néhány hét alatt leverték.

1949 júniusában lépett színre Kwame Nkrumah, a Londonban jogot tanult, fiatal, törekvő hadnagy, aki megalapította a Néppárti Konventet (Convention People's Party – CPP), s meghirdette az *Önkormányzatot most!* jelszót. A keresztény marxista politi-

kus az európai gyarmatosítás alól felszabadított Afrikát tűzte ki célul, s Mahatma Gandhi példáját követte a Brit Birodalommal szembeni erőszakmentes ellenállásban. Tömegtüntetés szervezése miatt három évig börtönben ült, s innen szervezte az 1951. évi választást, amelyen a nemzetgyűlés 38

helyéből 34-et megszerzett. Amikor Accrában 1951. február 12-én a CPP vezetőjeként kilépett a James Fort börtön kapuján, az emberek vállukon vették a nyitott gépkocsihoz, hogy a közeli stadionban rendezett tömeggyűlésre hajtsanak. Többéves politikai küzdelem után végül az 1956. július

A már független Ghána elnöke, Kwame Nkrumah Josip Broz Tito vendégeként, Belgrád, 1961

17-én megtartott népszavazás biztosította, hogy Aranypárt 1957. március 6-án elnyerje függetlenségét.

1956. NYÁR

A LÁZADÁS SZELLEME

POZNAŃ: KENYERET ÉS SZABADSÁGOT!

Poznańban, az egyik nagy lengyel ipari központban a fém munkások már 1955 nyarától panaszkodtak helyzetükre és gyáraik termelési viszonyaira, mivel a nyersanyag-utánpótlás rendszertelensége miatt akadozott a termelés, és sok volt az üresjárat. Ugyanakkor folyamatosan növelték a normát. 1955 őszétől nőtt az elégedetlen-

ség; a felkelés előtti hetekben újabb sztrájkokra és munkásgyűlésekre került sor. Olaj volt a tűzre, hogy megadóztatták a jól kereső, szerződéses akkordmunkásokat is. Az intézkedés sok ezer embert érintett. A helyzet kiéleződött, amikor 1956 tavaszán, Bierut halála után a Lengyel Egyesült Munkáspártban (LEMP) viták törtek ki a követendő irányvonalról.

1956. június 26-án a mozdonygyári munkások kéréseik orvoslására 17 fős

delegációt küldtek Varsóba, amely a gépipari miniszterrel folytatott tárgyalásai után éjszaka elégedetten tért vissza. Másnap azonban a városba érkező miniszter a helyi LEMP-szervezettel együtt megkérdőjelezte a megállapodások egy részét, főleg az akkordbérre vonatkozót. Közben más üzemek munkásai is sztrájkba léptek, mert a normaemelés miatt elveszítették prémiumuk 20-30%-át. Az intézkedés élénk tiltakozást váltott ki.

Június 28-án reggel a város legnagyobb gyárainak munkásai a munkanormák újraszabályozásáért, a jobb létfeltételekért és a kommunista kormány ellen tüntettek. A megmozduláshoz a kisebb üzemek munkásainak ezrei s a poznańi lakosság tömegei is csatlakoztak. A munkáselégedetlenség társadalmi zúgolódásba csapott át. A városi tanács épülete előtt összegyűlt mintegy százezer ember normacsökkentést, árcsökkentést és a fizetések emelését követelte. Megpróbálták beszélni a Vajdasági Nemzeti Tanács képviselőivel is, s kérték, hogy Józef Cyrankiewicz miniszterelnök jöjjön Poznańba. Lefegyvereztek rendőroket, meg-

szálltak közigazgatási épületeket és a rádiót. A rendőrség vízágyúkat vetett be, ez azonban hatástalannak bizonyult. A feszült helyzet tovább eszkalálódott, amikor az állambiztonság megyei épületéből a tüntetők közé lóttak. Élénk tűzharc bontakozott ki, mert időközben a tüntetők fegyvert szereztek az állami raktárakból.

A tüntetők egyik csoportja a börtönhöz indult, ahol kiszabadított 257 foglyot, s megkezdte az iratok megsemmisítését. Elfoglalták az ügyészséget, az iratokat az utcára szórták és felgyújtották. A tüntetők másik csoportja az állambiztonság épületéhez vonult. A vajdasági állambiztonsági parancsnok a LEMP titkárával együtt megkísérelt nyomást gyakorolni a helyi tiszti iskola parancsnokára, hogy vezényeljen tankokat a tüntetők ellen. A lengyel hadsereg politikai megbízottja megtiltotta a hadsereg bevetését, viszont a LEMP KB Politikai Bizottsága Rokosszovszkij marsall, honvédelmi miniszter javaslatára az egységek bevetése mellett döntött. A város „pacifikálására” alakított speciális operatív bizottság kiadta a fegyverhasználati engedélyt a poznańi pánccelosiskolának a „provokátorokkal” szemben.

Kora délután a városba érkeztek a reguláris lengyel hadsereg egységei, 36 pánccélozott szállítójárművel, 880 autóval, 680 motorkerékpárral és 9983 katonával. A súlyos utcai harcokban a felkelőknek csak 250 darab kézifegyverük volt, de Molotov-koktélok is használtak. Megrongáltak 31 tankot, s megszerezték kettőt, amelyekkel tüzet nyitottak a vajdasági állambiztonsági szolgálat épületére. Kiszabadították a politikai foglyokat a szovjet NKVD és a lengyel belügyminisztérium táborából is.

A rendkívüli túlerőben lévő hadsereg június 29-én reggelre véresen leverte a felkelést. Kisebbségi ellenállási göcök még június 30-ig tartották magukat. Az utcai harcokban 57 személy halt meg: 49 civil és 8 katona. A két oldalon 600-600 sebesültet számoltak össze. A felkelés szimbolikus hőse egy 13 éves fiú lett, aki életét vesztette az összecsapásokban.

A pártvezetés teljes hírzárlatot rendelt el, a várost hermetikusan elzárták az ország többi részétől. A poznańi harcokról a Politikai Bizottság közleményben tudósított: „*imperialista ügynököknek és az illegális reakciónak sikerült utcai zavargásokat provokálnia.*” A felkelők letartóztatása már jú-

nius 28-án éjszaka megkezdődött. 250 embert vettek őrizetbe – közöttük 196 munkást –, s a kihallgatások során különösen brutálisan jártak el velük szemben. A felkelésre és áldozataira csak a rendszer 1989. évi összeomlása után lehetett nyilvánosan emlékezni.

A SZUEZI-CSATORNA ÁLLAMOSÍTÁSA

1956. július 19-én John Foster Dulles amerikai külügyminiszter közölte Ahmed Husszein egyiptomi nagykövettel, hogy az Egyesült Államok kormánya nem kívánja Egyiptom rendelkezésére bocsátani az asszuáni gát építéséhez korábban ígért 56 millió dolláros kölcsönt. Hozzáfűzte, hogy az amerikai közvélemény is a projekt ellen fordult, ezért kétséges, hogy a kormány megkapná-e a kongresszustól a szükséges jóváhagyást. Husszein kérte a döntés újbóli átgondolását, mindhiába. Nagy-Britannia másnap szintén visszavonta a kilátásba helyezett 14 millió dolláros támogatást, majd a Világbank is felmondta 200 millió dolláros kölcsönszerződését. Így az egész projekt léte kérdőjeleződött meg.

Az amerikai–angol lépést Gamal Abdel Nasszer egyiptomi elnök Egyiptom tudatos megsértésének s arculcspáznak tekintette, amely kétségbe vonja az egyiptomiak alkalmasságát a projekt megvalósítására. Július 24-én egy új olajfinomító és olajvezeték átadásán országga gazdasági teljesítményének öntudatos védelmezése során támadást intézett az Egyesült Államok ellen: „*Az amerikaiakra tekintek, és azt mondom: fulladjatok meg haragotokban! Mi, 22 millió egyiptomi, egy gyarmati úrnak, egy despotának sem engedjük meg, hogy rendelkezzen velünk – legyen az politikai, gazdasági vagy katonai vonatkozás. Mi sem az erőszak, sem a dollár előtt nem adjuk be a derekunkat.*”

Nasszer dühe látszólag Washingtonra irányult, de közben már csapást tervezett valódi ellenfele, Nagy-Britannia ellen. Egyiptom 1922-ben kivívta függetlenségét a Brit Birodalomtól, valójában azonban brit tulajdonban maradt. Faruk király az egyiptomi kormány alkalmatlanságát testesítette meg. A britek 1954-ig jelentős katonai kontingenst állomásoztattak az országban. Egy keskeny, 200 kilométer hosszú földcsíkon (az északi Port Szaidtól a déli Szuhezig) elegendő terük maradt repülőterek, kikötők, pályaud-

varok, utak, kórházak, laktanyák, raktárak, lőszeraktárak és más létesítmények sűrű hálózatának fenntartására, ahol gyakorta 80 ezer katona élt. A masszív angol katonai jelenlét évente 50 millió fontba került, s célja a Szuzei-csatorna védelme volt. A csatorna Ferdinand de Lesseps zseniális francia diplomata tervei alapján készült, s 1869-ben nagy pompával nyitották meg. A Vörös-tengert kötötte össze a Földközi-tengerrel, s a világ egyik legfontosabb kereskedelmi útvonala volt: 1955-ben a Nyugat-Európába irányuló kőolaj kétharmadát és más fontos kereskedelmi cikkeket ezen a híres vízi úton szállították. A csatorna angol–francia részvénytársaság felügyeletével működött, amelynek koncessziója 1968-ban járt le.

1952 júliusában a Szabad Tisztek Bizottsága megbuktatta Faruk királyt, új katonai kormányt állított fel, s elhatározta, hogy megszünteti az ország függőségét Nagy-Britanniától. Két év alatt Nasszer ezredes – riválisait maga mögé utasítva – vitathatatlan vezető szerepet tett szert. Keményen fellépett az ellenzéki csoportosulások (elsősorban a Muzulmán Testvériség) ellen, jelentős mezőgazdasági és társadalmi reformokat vezetett be, s Egyiptomot köztársasággá nyilvánította. 1956. június 23-án Nasszert a szavazatok 99%-ával elnöké választották.

Nasszer kezdettől fogva a britek teljes kivonását szorgalmazta. A briteknek is jó okuk volt a csatorna övezetének feladására: a katonai bázis fenntartása horribilis összeget emésztett fel, ráadásul a lakosság ellenséges magatartása miatt a brit csapatok további jelenléte kockázatos volt. Ekkorra a nukleáris fegyverkezés révén a csatorna stratégiai jelentősége is csökkent. A britek azonban, akiket mindig nyugtalanított nemzetközi tekintélyük csökkenése és birodalmuk felbomlása, csak vonakodva vonultak ki Egyiptomból. Erre ösztönözte őket az Eisenhower-kormány is. 1954 októberében Nagy-Britannia végül – hosszú tárgyalások után – aláírta a Szuzei-egyezményt, amelyben kötelezettséget vállalt hadereje 20 hónapon belüli kivonására, de fenntartotta a jogot, hogy „*valamely külső hatalom fegyveres támadása esetén*” visszatérjen az Arab Liga egyik tagjához vagy Törökországba. Nasszer kijelentette, hogy „*Nagy-Britannia és Egyiptom ezután szilárd bázison, a kölcsönös bizalom alapján működhet együtt.*”

—→—
A Szezi-csatorna lett volna az irodájába vezetni.

—→—
1956. július 26-án este Kairó főterén 250 ezer ember előtt elmondott háromórás beszédében – amelyet az egyiptomi rádió az egész Közel-Keleten és Észak-Afrikában sugározott – Nasszer kijelentette: az egyiptomi nép azért harcolt, hogy lerázza magáról az imperializmust és az idegen hatalmak kizsákmányolását. A Szezi-csatornáról elmondta, hogy azért Egyiptom csupán hárommillió dollárt kap évenként, míg a csatornát üzemeltető társaság, amely gyakorlatilag „állam az államban”, 100 millió dollárt tesz zsebre (valójában 35 milliót). Nasszer ennek véget kívánt vetni, s bejelentette, hogy aláírta a Szezi-csatornát üzemeltető társaság államosításáról szóló rendeletet, amelynek bevételeiből finanszírozzák majd a duzzasztógát építését. „Egyedül az egyiptomi nép uralkodhat Egyiptomban” – mondta. Beszéde alatt egyiptomi katonák megszállták a társaság irodáit és létesítményeit a csatorna mentén. Hangos ünneplés kezdődött. „Éljen sokáig Nasszer, az arabok ura és megmentője!” – skandálták.

Nasszer merész offenzívája még saját kormányának tagjait is meglepte. Lépése az egész arab világban rendkívül népszerűvé tette; a fővárosokból gratuláló táviratok érkeztek. A csatorna államosítása Észak-Afrika nagy részében is egyetértésre talált. Marokkó utcáin öröm és csodálat uralkodott, hogy Nasszer ilyen nyíltan szembeszállt a régi gyarmatosítóval. A kommunista világból is az egyetértés kórusa visszhangzott. Mao Ce-tung kormánya dicsérte a csatorna államosítását mint „olyan igazságos intézkedést, amelyet az egyiptomiak szuverenitásuk és függetlenségük védelmezésére” tettek.

Anthony Eden a Downing Streeten éppen vacsorát adott Fejszál iraki király és miniszterelnöke, Nuri al-Said számára, amikor 22.15-kor titkára értesítette, hogy Nasszer államosította a Szezi-csatornát. Nuri azt tanácsolta Edennek: „Csapjon oda, csapjon oda most, és csapjon oda keményen. Különböző késő lesz.” A miniszterelnök 23 óra megbeszélésre kérte vezető tanácsadóit. A kabinet határozata végül kimondta, hogy „minden erőfeszítést meg kell tenni a csatorna feletti hatékony nemzetközi ellenőrzés helyreállításáért”, s elfogadta, hogy „létfonosságú érdekeinket e területen szükség esetén katonai beavatkozással is biztosítani kell”.

De erre nem került sor. A következő 18 hónapban az angol-egyiptomi kapcsolatok aggasztó gyorsasággal romlottak. Az 1955. februári szovjetellenes bagdadi paktumot (Törökország és Irak, márciusban Nagy-Britannia, júliusban Pakisztán, majd októberben Irán csatlakozásával) Nasszer a nyugati imperializmus alig titkolt frontjának tartotta, s az kezdettől fogva az egyiptomi propaganda céltáblája volt. Mindez Londont is saját médiaoffenzívára készítette. Nagy-Britannia, majd az Egyesült Államok ellenszenvé – valamint Izrael és Egyiptom 1948–1949. évi pusztító háborúja – sürgős fegyvervásárlásra kényszerítette Nasszert. A Szovjetunióból Csehszlovákián keresztül rendkívüli mennyiségű fegyver jutott Egyiptomba. Páncélosok, harci repülőgépek és bombázók is érkeztek az országba. Mindez a nyugati fővárosokban pánikhangulatot idézett elő, attól tartottak, hogy Egyiptom a kommunisták kezébe kerül. Aggodalmuk tovább

nőtt, amikor Nasszer májusban elismerte a Kínai Népköztársaságot.

1956 tavaszán London türelme véget ért. Antony Eden miniszterelnök kabinetje arra a megállapításra jutott, hogy Nasszer az arab világ vezetője kíván lenni, ennek érdekében hajlandó szovjet segítséget is elfogadni, így nincs lehetőség a „baráti kapcsolatokat” helyreállítani Egyiptommal. Nagy-Britanniának „mindent el kell követnie, hogy szembeszálljunk az egyiptomi vezetés politikájával és a Közel-Keleten igazi barátainkat támogassuk”. Nasszer teljesen kihozta a béketúrésból a rendkívül intelligens Edent. Amikor munkatársai elébe tették Egyiptom hosszú távú elszigetelésének memorandumát, így kiáltott fel: „Mi ez az egész sületlenség Nasszer elszigeteléséről vagy semlegesítéséről? Azt akarom, hogy semmisítsék meg, felfogták már végre?” Az MI6 vad terveket dolgozott ki Egyiptom új „fáraójának” meggyilkolására; az egyik szerint idegázt kel-

A franciák is elutasították a Szuész-ársaság államosítását. Július 27-én kül-ügyminiszterük kijelentette: teljesen kizárt, hogy „*elfogadjuk Nasszer tábor-
nok egyoldalú intézkedéseit, amelyek
egészen érzékenyen megsértették a
francia jogokat és érdekeket*”. Francia-
ország már régóta aggódva figyelte az
arab nacionalizmus nasszeri játékát, s
jóllehet a kormány nyugtalanzkodott az
olajszállítás miatt, fő veszélynek az
észak-afrikai, főleg algériai francia ér-
dekek megsértését tartotta. Nasszer
nem lett a franciák kedvence azért
sem, mert nyíltan támogatta az algé-
riai Nemzeti Felszabadítási Frontot (az
FLN száműzött vezetőinek megen-
gedte, hogy Kairóból szervezkedje-
nek), s fennállt a gyanú, hogy fegyvert
szállított a lázadóknak. Vezető francia
politikusok úgy vélekedtek, hogy ha
Nasszert megsemmisítenék, kihúznák
a talajt az FLN felkelői alól. Mollet
miniszterelnök szocialista kormánya ki-
fejezetten a katonai beavatkozás mel-
lett volt.

Az amerikaiak egészen másként lát-
ták a helyzetet. Aggódtak ugyan a csa-
torna államosítása miatt, de a vízi út
kisajátítását nem tartották elegendő
oknak a katonai beavatkozásra. Nyom-
ban elküldték John Foster Dulles kül-
ügyminisztert, hogy a briteket eltér-
ítse szándékuktól. Dulles augusztus
1-jén érkezett meg Londonba, ahol
Edennek átadta Eisenhower elnök le-
velét. Ebben az amerikai elnök óva in-
tett egy katonai lépés világhatárú kö-
vetkezményeitől. Félreérthetetlenül ki-
fejezte, hogy katonai beavatkozásra
„*csak akkor kellene sort keríteni, ha az
összes békés eszközt kimerítették a jog
védelmében*”.

Eden négy nap múlva válaszolt: a
brit kormány nemcsak arra akarja
kényszeríteni Nasszert, hogy „*zsákmá-
nyát kiköpje*” és helyreállítsák a csa-
torna nemzetközi ellenőrzését, hanem
ezen túlmenően az egyiptomi vezetést
olyan kormánnyal kívánja felváltani,
amely „*kevésbé ellenséges beállított-
ságú a Nyugattal szemben*”. Kijelen-
tette: Nasszer irányvonala kellemetlen,
s a csatornát arra szeretné használni,
hogy „*ambícióit Marokkótól a Perzsa-
öbölíg kiterjessze*”. „*Nasszert én soha-
sem tartottam Hitlernek – írta Eden –,
de a Mussolinival való párhuzamok kö-
zeliek. Senki sem feledheti el, milyen vér-
vámot és milyen anyagi áldozatot köve-
telt tőlünk, míg végül legyőztük.*” Végül
az angol nép akarására hivatkozva ki-
állt az erőszak alkalmazása mellett.

DÉL-AFRIKAI ASSZONYOK AZ ÚTLEVÉLTÖRVÉNY ELLEN

1956. augusztus 9-én, csütörtökön
20 ezer asszony indult Pretoriában az
Union Buildingshez, a dél-afrikai kor-
mány impozáns székhelyéhez, hogy a
gyűlölt útlevéltörvény kiterjesztése
ellen tiltakozzon. Delegációjuk a kb.
100 ezer aláírással ellátott petíciójukat
átadta J. G. Strijdomnak, Dél-Afrika mi-
niszterelnökének, „Észak oroszlánjá-

A személyi okmányok ellenőrzése
Dél-Afrikában

nak”, az apartheid tántoríthatatlan hí-
vének. Az épületbe öt asszonyt enged-
tek be, akik elborították röplapjaikkal
a miniszterelnök szobáját, de nem ta-
lálkoztak vele.

Visszatérve 30 perces hallgatással
és jobb kezük ikonikus lendítésével fe-
jezték ki ellenállásukat, majd elénekel-
ték az Afrikai Nemzeti Kongresszus
(ANC) *Isten áldja Afrikát!* című himnu-
szát. Utána egy erre az alkalomra kom-
ponált ének következett: „*Strijdom,
vigyázz magadra! Ahol asszonyokat tá-
madsz, gránitba ütközzöl, és meghalsz!*”

Az asszonyok menetét a Dél-afrikai
Asszonyok Szövetsége (FEDSAW) és az
ANC nőszövetsége szervezte, amikor
nőtt az az apartheidrendszerrel szem-
beni ellenállás. Az apartheid a fehérek
intézményesített hegemoniáján ala-
pult és kiterjedt Dél-Afrika nem fehér
lakossága életének minden szegletére:
hol élnek és dolgoznak az emberek,
hol járnak iskolába és hol halnak meg.
Ez a gyakorlat a „tudományos” rassziz-
musban gyökerezett, s azzal indokol-
ták, hogy garantálni szeretnék a „fehér,
keresztény kultúra” túlélését Afriká-

ban, ahol a gyarmattartó-ellenes naci-
onalisták jelentősen előretörték. Az
apartheidet a Nemzeti Párt 1948. évi
nagy választási sikere után vezették be.

Az 1940–1950-es évek fordulóján
Dél-Afrika első apartheid kormányai
olyan intézkedéseket hoztak, amelyek
a különböző jogokat és privilégiumo-
kat a szigorú faji hierarchiában elfog-
lalt helytől függően engedélyezték.
Ebben a fehérek (a holland és angol
származásúak) kétségtelenül az élen
álltak, a fekete afrikaiak (bennszülöt-
tek vagy bantuk) a sor legvégén, míg
a vegyes származású színesek és indiai-
ak (akiket a britek szolgának hoztak
Dél-Afrikába) valahol középen helyez-
kedtek el. Miután az egész lakosságot
faji hovatartozás szerint osztályozták,
a Nemzeti Párt kormánya kínos pon-
tossággal meghatározta a feketék ok-
tatási és munkalehetőségeit, valamint
mobilitásukat. Nem csatlakozhattak
szakszervezethez, s nem vehettek
részét sztrájkban; megtiltották a vegyes
házasságot és a szexuális kapcsolatot
feketék és fehérek között. Az etnikai
csoportokat az ország külön zónáiban
helyezték el, korlátozták a nyilvános
intézmények (köztük strandok, köz-
lekedési eszközök) látogatását. Az el-
lenállást kegyetlenül elnyomták, s biz-
tosították, hogy csupán fehér dél-afri-
kai szerezhessen gazdasági és politikai
hatalmat.

A feketék 1956-ban Dél-Afrika lakos-
ságának (13,9 millió) kétharmadát tet-
ték ki. Számukra az apartheid leggyű-
löltebb szimbóluma az útlevéltörvény
volt, amelyet már korábban bevezet-
tek a feketék mozgásának szabályozá-
sára. Az összes fekete férfi 16 éves ko-
rában „referenciakönyvet” kapott,
amely tartalmazta fényképét, címét,
születési dátumát, valamint családi ál-
lapotát, munkaviszonyát és adófizeté-
sét, esetleges büntetéseinek listáját, va-
lamint lakcímének változásait. Aki
nem tudta felmutatni a dokumentu-
mot, súlyos büntetésre számíthatott:
bírságra, börtönre, sőt deportálásra a
vidéki „rezervátumokba” vagy farm-
gyarmatokra.

A fehér tisztviselők rendkívüli hata-
lommal rendelkeztek a feketék felett,
akik féltek a tartózkodási és munkaen-
gedélyük megvonásától. Rövidesen fe-
kete dél-afrikaiak százezrei kerültek
konfliktusba az útlevéltörvénnyel –
egyedül 1955-ben 330 ezer embert ítél-
tek el a regisztrációs kötelezettség
vagy más útlevél-előírás megsértése
miatt. A feketék „rémálma” volt az ál-

landó menekülés a rendőrök és a polgári ruhás bűnügyi tisztviselők elől.

Miután a Nemzeti Párt kormánya az 1953. évi választásokon kényelmes győzelmet aratott, tovább szigorított az apartheidrendszeren: megerősítette a rendőrséget, brutális kényszeráttelepítési programot vitt keresztül, radikálisan csökkentette a feketék oktatására fordítandó összeget, és erősítette a faji elkülönítést. Majd 1955 szeptemberében bejelentették, hogy 1956 januárjától az afrikai nőket is útlevelel látják el, ami rendkívül nyugtalanító volt, mert megnehezítette a munkahelykeresést. 1956. január és augusztus között országszerte több mint 50 ezer nő vett részt majdnem 40 útlevelelles tüntetésen.

A CSŐCELEK URALMA TEXASBAN

Egy 1500 lakosú, kis texasi városban, Mansfieldben 1956. augusztus 28-án szalmabábut feszítettek az útkereszteződés fölé „*Ez a néger fehér iskolát akart látogatni*” felirattal, majd a szöveg így folytatódott: „*Nem lenne szörnyű, így meghalni?*” Az utcákon lincshangulat uralkodott. Az új tanév kezdetén az amerikai Dél több helységében összetűzésre került sor fehérek és feketék között, mert a szegregációs Jim Crow-törvények védelmezői szembeszegültek a törvényhozás által elrendelt integrációval. A Szövetségi Bíróság ugyanis már 1956 júniusában kimondta, hogy a helyi iskolai hatóságok által gyakorolt, „*faji vagy bőrszín szerinti*” megkülönböztetés törvénytelen. Augusztus 27-én pedig nyilvánosságra hozták a bíróság határozatát a mansfieldi főiskolán jelen lévő faji megkülönböztetés haladéktalan megszüntetéséről.

A faji megkülönböztetés hívei számára iszonyatosnak tűnt, hogy fekete és fehér gyerekek üljenek egymás mellett az osztályteremben. Augusztus 22-én a fekete városrész központjában meggyújtottak egy keresztet, majd még egyet, jelezve az egyik korábbi fekete vádlónak, hogy ha gyermeke jelentkezni merészel a korábban tiszta fehér iskolába, akkor apját erőszakkal elűzik tulajdonából.

Augusztus 30-án – a beiratkozás napján – egy második bábut is felhúztak a zászlórúdra, s az összegyűlt, 400 fős tömeg táblákat emelt a magasba „*Nigger, maradj távol!*”, „*Nem akarunk néger!*”, „*Ez egy fehér iskola!*”, „*A leg-*

jobb néger a halott néger” feliratokkal. A következő napon a tömeg még nagyobb, a léghőmérséklet még fenyegetőbb lett. Augusztus 31-én a demokrata párti texasi kormányzó, Shivers bejelentette, hogy a Texas Rangerst küldi Mansfieldbe a közrend helyreállítására. De a kormányzó intézkedései inkább a faji elkülönülés fenntartását szolgálták; emberei a „közjóra” hivatkozva egyaránt eltávolították a kerületből a fehér és a színes diákokat. A főiskola kapui végül 1965. szeptemberig zárva maradtak az afroamerikai diákok előtt.

DÜHÖS FIATALOK AMERIKÁBAN

„*Farmert hordok és rock 'n' rollozok. Nem vagyok bűnöző*” – írta Rosmary Caldwell a *Time Magazine*-nak 1956. július 9-én. A protestlevél előzménye két nappal korábbra nyúlik vissza. Július 7-én San Joséban egy Fats Domino-koncert a Palomar Gardensben randalírozásba torkollott. A közönség – fekete, fehér és spanyol-amerikai tinédzserek – már 21 óra óta várta az est fő attrakcióját. Röviddel éjfél előtt végre utat vágott magának a tömegben a színpadig Antoine „Fats” Domino New Orleans-i zongorista, akit vontattak, a déli államokra jellemző hanglejtése és magával ragadó hangja a legsikeresebb rock and roll sztárok egyikevé tett.

Már a koncert nyitó száma alatt sörsüvegek és petárdák repültek a táncolók közé. A kialakuló káoszban a fiatalok egymásnak estek, tucatnyi szék, asztal s több mint ezer üveg összetört. Bár harminc rendőr érkezett a helyszínre, egy óráig tartott, míg a nyugalom és a rend valahogy helyreállt. Jóllehet a helyi rendőrfőnök a túlzott alkoholfogyasztás számlájára írta a kilengéseket, a sajtó nem mulasztotta el az alkalmat, hogy utaljon Fats Domino „*lúktető ritmusaira*”: a palomarbéli koncert a lázadó rock and roll-nemzedék színre lépését jelezte.

San José nem az egyedüli eset volt. Szeptemberben a newporti (Rhode Island) flottatámaszponton zavargásokra került sor, ezért a helyi parancsnok egy hónapra betiltotta a rock and rollt. Novemberben az új-karolinai Fayetteville-ben Fats Domino koncertje ismét erőszakba torkollt, itt két személyt leszúrtak. A bostoni, a Jersey City-i és más hatóságok keményen beavatkoztak, betiltották a rock and roll-koncerteket, sőt elrendelték a megbot-

ránkoztató lemezek eltávolítását a helyi boltokból.

A randalírozások nem korlátozódtak az Egyesült Államokra. Johnnie

Fats Domino (feat) és Bill Haley (lent)

Ray amerikai énekes rajongói az ausztráliai Brisbane repülőtérén ablakokat törtek be, s megkísérelték megrohmozni a kifutópályát, ahol hősük ausztráliai turnéjának utolsó állomására érkezett.

1956-ban került a mozik műsorára a *Rock Around the Clock* című film, amelynek bemutatását Nyugat-Európa számos városában, valamint Sydneyben, Brisbane-ben és Aucklandben is tinédzszerzavargások kísérték. Szeptember 11-én a film bemutatója kap-

csán London Southwark kerületében randalírozó fiatalok és „Teddy Boy”-ok az utcára vonultak, s üvegekkel megdobálták és megrongálták az út mentén parkoló autókat. Oslóban három egymást követő este történtek rendbontások, és több tucat fiatal vettek őrizetbe. Nem csoda, hogy néhány helyen a városvezetés igyekezett elejét venni a zavargásoknak. Az Egyesült Királyságban 80 községi tanács – köztük Brighton, Birmingham és Belfast – tiltotta be a filmet.

Pedig maga a *Rock Around the Clock* aligha tartalmazott randalírozás előidézésére alkalmas jelenetet. A 77 perces film (gyártója a Columbia Pictures) egy jelentéktelen tánckar menedzserének történetét meséli el, aki – miután véletlenül belekeveredett a tinédzser-rock and roll táncrendezvényébe – elhatározta, hogy az új zenét „a későbbiekben egészen nagy dologgá fejleszti”. A film – amely világméretűekben az első olyan produkció volt, amely a fiataloknak szólt és kasszasikert hozott – világszerte 2,4 millió dollár bevételt eredményezett, amely nyolcszorosát jelentette előállításának költségének. A film sztárja Bill Haley volt, akinek 1954-ben megjelent lemeze (*We're Gonna Rock Around the Clock*) 1955 végéig kétféle példányban fogyott el. A dal és a fiatalok lázadásának himnuszja lett, pedig a 34 éves Haley nem volt klasszikus lázadó típus.

A film által kiváltott botrányt azonban több helyen túlértékelték. Angliában a mozis szakmai szövetsége keserűen nyilatkozott, hogy a helyi hatóságok, a rendőrkapitányok, újságírók és a községi tanácsnokok nem vették a fáradságot az „ártatlan” film megtekintésére. Ezzel párhuzamosan nyilvános vita kezdődött arról, hogy a rock and roll veszélyezteti-e a nyugati civilizáció erkölcsi alapjait. Francis J. Braceland ismert amerikai pszichiáter a rock and rollt „a kannibál néger törzsek” zenei formájának tartotta, s „fertőző betegséghez” hasonlította. Úgy vélekedett, hogy amikor a fiatalok tipikus bőrkabátjukban és divatos, „zsíros hajjal”, a lányok pedig szoknyában vagy farmerben csapatostul a rock and roll koncertekre özönlnek, mindig tartani kell a bűnözéstől és a szexuális erőszaktól. Nagy-Britanniában is hasonló volt a reakció: Woolwich püspöke, Peter Stannard is a *Rock Around the Clock* film betiltását követelte, mert „hipnotikus ritmusa és

vad mozgásai” a tinédzsereket „minden önkontroll” feladására készítetik.

1956-ban a rock and roll szellemiségét legjobban Elvis Aaron Presley fejezte ki – nagy nyugtalanságot váltva ki a status quo védelmezői között. Pomádézott hajával, feltűrt gallérjával és a szokatlan szerelésekhez fűződő vonzalmával Elvis lázadó volt – olyan lázadó, aki azonban illeszkedett a hagyományos erkölcsökhöz és szokásokhoz: anyjával rendszeresen látogatta a helyi pümkösi templomot, és egész életében rendkívül udvarias volt. A főiskola elvégzése után teherautó-sofőrként, gépészként és moziban kisegítőként dolgozott, de mindig arról álmodott, hogy sztár lesz.

Az RCA Records 1956. január 28-án jelentette meg a *Heartbreak Hotel* című lemezét, amely majdnem egymillió példányban kelt el. Elvis – mene-

dzsere, Parker ezredes segítségével – ügyesen kihasználta a televízió növekvő hatalmát, s jellegzetes táncával és mimikájával megőrizte a közönséget. Elvis a rock and roll első globális sztárja lett. (Elvis Presley az 1956-os forradalom után kiállt a magyarok mellett: 1957 januárjában egy televíziós műsorban a *Peace in the Valley* című dal előadása előtt arra kérte a nézőket, hogy adakozzanak a nehéz helyzetbe került magyaroknak.)

A rock and roll egyesítette az afro-amerikai és a fehér zenei hagyományokat – elsősorban a rhythm & bluest és a countryt –, s a szuggesztív, monoton beat az 1950-es évek közepén az innovatív lemezgyártó cégek, a diskjockeyk és a helyi rádióadók rendkívüli befolyásának köszönhetően viharos gyorsasággal terjedt.

Elvis Presley, 1956

1956. ŐSZ

FORRADALOM ÉS REAKCIÓ

A LENGYEL OKTÓBER

Augusztus 26-án egymillió vallásos zarándok gyűlt össze Jasna Górán, hogy Lengyelország egyik legszentebb helyén hódoljanak a Fekete Madonnának, s emlékezzenek a 300 évvel korábbi napra, amikor II. Kázmér János lengyel király hivatalosan felajánlotta az országot Szűz Máriának. Mivel Lengyelország hercegprímása, Wyszyński bíboros házi őrizetben volt, az istentiszteletet ~~szóda~~ püspöke mutatta be; a bíboros jelenlétét az oltár közelében, az üres trónon elhelyezett, vörös és fehér rózsából álló csokor szimbolizálta.

Ezekben a hónapokban a lengyel sajtó feltűnően szabadon, nyíltan és félelem nélkül bírálta a status quót, és reformjavaslatokat jelentetett meg. Szeptember elején a *Nowa Kulturában* Edward Lipinski közgazdász kritizálta a központi tervezést. Lengyelország állami irányítású agrárüzemeit „*a pszeudoszocialista gazdaság alsóbbrendűségének eklatáns példájaként*” említette a kapitalizmussal összehasonlítva.

A diákság körében is nőtt a nyugtalanság. Október 4-én a wroclawi egyetem 500 hallgatója az egyik kollégiumban bekövetkezett áramkimaradás miatt vonult az utcára „*Fényt akarunk!*” jelszóval, s a felelősöket veréssel fenyegették meg. Néhány nappal később a varsói egyetem 1000 hallgatója szervezett nagygyűlést majdnem két tucat ipari üzem küldöttjeivel, s a „*közélet teljes átláthatóságát*”, munkásönigazgatást és a cenzúra megszüntetését követelték. Átvették a poznańi munkások felhívását: „*Nincs kenyér szabadság nélkül – nincs szabadság kenyér nélkül.*”

A júniusi poznańi felkelést követően a tiltakozás és a nyílt elégedetlenség egész Lengyelországot áthatotta. Számos városban a gyárak, középületek, iskolák, pályaudvarok és párthelyisé-

gek falain röplapok, plakátok, transzparenszek jelentek meg, amelyek a poznańi hősöket éltették. A helyi pártgyűlések aktivistái nyíltan kiálltak a poznańi munkások mellett, és bírálták a felkelés erőszakos leverését.

1956. augusztus 5-én bejelentették, hogy a Politikai Bizottság visszavette a pártba Władysław Gomułkát, akit 1948 szeptemberében állítottak félre. Akkor a Politikai Bizottság határozata „*jobboldali opportunistá-nacionalista elhajlással*” vádolta, mivel szembe helyezkedett a kollektivizálással, ezért felmentették első titkári funkciójából és kizárták a Politikai Bizottságból.

Hruscsov viszont a „szovjetellenesség zászlóvivőjének” minősítette Gomułkát. A nyár és a kora ősz folyamán Lengyelországban graffitik, plakátok és röplapok bukkantak fel, oroszellenes jelszavakkal: „*Halál az orosz hódítókra!*” „*Vessünk véget az orosz megszállásnak!*” Felszínre kerültek az oroszellenes érzelmek, amikor a lengyelek nyíltan az 1940-ben történt katyńi mészárlást, valamint a háború után egykori ellenlélők ezreinek szibériai deportálását emlegették. A szovjet befolyást a lengyel haderőben a nemzeti érzelmek megsértésének tekintették. Konstantin Rokosszovszkij lengyel honvédelmi miniszter ugyan született lengyel, de – a vezérkar főnökéhez és több mint hetven más magas rangú tiszthez és „katonai tanácsadóhoz” hasonlóan – szovjet állampolgár volt.

A LEMP reformerei tudatában voltak annak, hogy ha nem kerül sor a lengyel-szovjet kapcsolatok egyenjogúsítására, a párt nem reménykedhet tömegtámogatásban és az országot tavasz óta megrázó politikai válság lezárásában. Amikor Moszkva értesült arról, hogy Rokosszovszkij kizárására készülnek a Politikai Bizottságból, s Gomułka ráadásul az összes szovjet tiszt visszahívását szorgalmazta, a lépést tá-

madásnak tekintette. Mivel Lengyelország a Szovjetunió számára rendkívüli stratégiai és szimbolikus jelentőségű volt, s tartottak az ország kiválásától a Varsói Szerződésből, Hruscsov cselekvésre határozta el magát.

1956. október 18-án este a varsói szovjet nagykövet értesítette Edward Ochabot, a LEMP első titkárát, hogy Moszkva – a Központi Bizottság következő napon kezdődő VIII. plénuma alkalmából – delegációt szándékozik küldeni Lengyelországba. Másnap reggel hét órakor a Varsóhoz közeli boernerowói katonai repülőtéren landolt az első szovjet repülőgép. A Varsóba érkező szovjet delegáció aligha állhattott volna magasabb rangú személyekből: Hruscsovot elkísérték Lazar Kaganovics és Anasztaz Mikojan elnökségi tagok, Vjacseszlav Molotov külügyminiszter, Ivan Konyev marsall, a Varsói Szerződés haderőinek főparancsnoka és 11 más tábornok, közöttük a vezérkar főnöke, valamennyien ünnepi egyenruhájukban. Az izgatott Hruscsov elszaladt a kifutópályán várakozó Ochab, Cyrankiewicz és Gomułka előtt, hogy szívélyesen üdvözlje Rokosszovszkij marsallt és a többi szovjet tábornokot. Eközben rájuk mutatva ezt kiáltotta: „*k azok az emberek, akikre hagyatkozom!*” Azután öklével a lengyel vezetők felé hadonászva folytatta: „*Tudjuk, hogy ki a Szovjetunió ellensége!*”

Miközben Hruscsov beszélt, az ország északi és nyugati katonai támaszpontjairól három szovjet katonai egység nyomult Varsó felé. A Balti Flotta több mint két tucat hadihajója behatolt a Gdańsk előtti vizekre, és szovjet repülőgépek járőröztek a tengerpart felett.

Mialatt a szovjetek elfoglalták szállásukat, az Államtanács épületében Edward Ochab megnyitotta a Központi Bizottság VIII. plénumát. Bejelentette, hogy a Politikai Bizottság elhatározta: Gomułkát és néhány hívét felveszik a Központi Bizottságba, csökkentik a Politikai Bizottság létszámát, és javasolta Gomułka első titkárrá választását. Harmincperces tárgyalás után Gomułka elfogadta a Központi Bizottságba való visszatérését, ahol megbízták a szovjetekkel való tárgyalások vezetésével.

11 órakor a szovjet és lengyel vezetők megkezdték hivatalos tárgyalásukat az utolsó lengyel király nyári rezidenciáján, a varsói Belvedere-palota hatalmas kék csarnokában. A légkör rendkívül feszült és jeges volt. „*Egymás szemébe mondtuk az igazságot* – emlé-

kezett Gomulka –, *hogy mit tartanak rólunk, s mit tartunk mi az intézkedéseikről.*” Hruscsov úgy emlékezett, hogy „*rendkívül viharos*” megbeszélések voltak. „*Elmondtuk álláspontunkat, amely azonban nem csökkentette a feszültséget, hanem inkább olaj volt a tűzre.*” A szovjet államfő megtiltotta Rokosszovszkij kizárását a Politikai Bizottságból, és szemére vetette vendéglátóinak, hogy teret engednek a szovjetellenes propagandának.

Dél körül tovább romlott a hangulat, mert a lengyelek folyamatosan szovjet csapatmozgásokról kaptak híreket. Évekkel később Hruscsov elmondta, hogy Gomulának habzott a szája, amikor felpattant, s a katonai akció azonnali leállítását követelte.

A lengyelek a rájuk nehezedő nyomás ellenére ragaszkodtak álláspontjukhoz, hogy vezetőségük megválasztása az ő joguk. Edward Ochab feltette a retorikai kérdést Hruscsovnak: „*Kon-*

zultálnak Önök velünk Politikai Bizottságuk vagy Központi Bizottságuk összetételéről?” A lengyelek továbbra is ragaszkodtak kifogásaikhoz a lengyel hadseregben és titkosszolgálatokban érvényesülő túlzott szovjet befolyás miatt. Ugyanakkor kijelentették, hogy Lengyelország szoros, baráti kapcsolatban áll a Varsói Szerződéssel és a Szovjetunióval.

A döntő momentumra az ebéd után került sor. Gomulka biztosította Hruscsovot, hogy „*országunkban minden rendben lesz, de a szovjet csapatoknak nem szabad megengedni, hogy Varsóba lépjenek. Különbösen rendkívül nehéz lesz az eseményeket ellenőrzés alatt tartani.*” Ezután Hruscsov megparancsolta Konyev marsallnak, hogy állítsa le a szovjet katonai előrenyomulást.

Gomulka visszatérése a hatalomba általános közmegelegedést váltott ki: az egyik rádióriporter szerint Lengyelország számára „*tavasz volt október-*

ben”. Az egész országban utcai tüntetések és tömeggyűlések zajlottak, ahol az emberek támogatásukról biztosították Gomulát és reformjait. A lengyelek vallásszabadságot – amelynek részét képezte Wyszyńsky bíboros szabadon bocsátása – és a sajtócenzára megszüntetését követelték. A nagyvárosokban és a kikötőkben (Varsó, Wrocław, Gdańsk) spontán módon munkás-tanácsok jöttek létre a munkafeltételek javítása és a hatékonyság növelése érdekében. Néhány értelmiségi és aktivista abban reménykedett, hogy a munkás-önigazgatás az egész társadalmat megváltoztatja, s egy demokratikus szocializmus épülhet fel.

De a szovjetellenes hangulat erősödött, s hírek keringtek szovjet csapatmozgásokról. Az országban több helyen megtaposták Rokosszovszkij arcképét, leszaggatták a vörös csillagokat, s eltávolították az orosz utcaneveket. A katowicei vasutasok a pályaudvaron leszedték városuk tábláját – mivel 1953-ban hivatalosan Stalinográdnak nevezték át a várost –, s egy másikra krétával ráírták a város régi nevét. A Lengyelország délnyugati részén fekvő Legnicában egy hatezer fős tömeg kövekkel megdobálta a rendőrség központját, s a tüntetők foglyul ejtették a városi tanács vezetőjét. Mások megtámadták a szovjet tisztek lakóépületeit, s megkísérelték lerombolni a Vörös Hadsereg emlékművét. Wrocławban tízezer ember gyűlt össze az egyetem előtt, és a szovjet csapatok kivonását követelték. A „*Menj haza, Rokosszovszkij!*” jelszót skandálva letépték a szovjet zászlókat, feldúlták a lengyel–szovjet baráti társaság helyiségeit.

E mozgalmas napokban a lengyelek rendkívül nagy számban vonultak az utcára: Danzigban 30 ezer, Lublinban 70 ezer, Poznańban 200 ezer ember követelt szólás- és vallásszabadságot. Varsóban október 24-én 400 ezer fő gyűlt össze a felvonulási téren. A Kultúra és Tudomány Palotájának erkélyéről Gomulka szólt a tömeghez. Szavait hallgatás övezte, amikor a Szovjetunióval való „*fenntartás nélküli barátságról*” beszélt, de megtapsolták, amikor a demokratizálódást és a lengyel szuverenitást hangsúlyozta. Viharos tetszést aratott, amikor bejelentette, hogy

Biztonságiak tartják vissza a szovjetellenes tömeget, Poznań, 1956 (fent)
Tüntető munkások Poznańban (lent)

Hruscsov utasítására a szovjet csapatok 48 órán belül visszatérnek lakanyáikba, s kizárólag a lengyelek dönthetnek arról, „szükségük van-e szovjet szakértőkre és katonai tanácsadókra”.

Beszéde zárásaként arra kérte az embereket, hogy fejezzék be a tüntetéseket, ez a kérése azonban süket fülekre talált. Több ezer ember a gyűlés után is a helyszínen maradt, s a „Le Rokosszovszkijjal!”, valamint a „Katyń! Katyń!” jelszót skandálták. Miután a szovjet követség megrohmozását lengyel katonák megakadályozták, arra a hírre, hogy a Vörös Hadsereg bevonult Budapestre, közel 2000 tüntető fákllyákkal, magyar és lengyel zászlókkal a magyar követséghez vonult, ahol támogatásukról biztosították Magyarországot.

A következő hetekben Gomulának sikerült fontos engedményekkel enyhíteni a feszült helyzeten. Több ezer titkosrendőrt elbocsátottak, s újjászervezték a titkosszolgálatokat. Támogatták a munkástanácsokat, emelték a bányászok és vasutasok munkabérét, s megígérték, hogy a jövőben erőteljesebben segítik a magánvállalkozásokat. Bezárták a „sárga függönyös” üzleteket, ahol kizárólag pártvezetők vásárolhattak, s a kommunista párt villáit bölcsődévé és öregek otthonává alakították. Csökkentették a mezőgazdasági beszolgáltatás mértékét s emelték a beadási árakat. Nem zavarták többé a külföldi rádióadásokat, s az egyetemek visszakapták intézményi autonómiájukat és bizonyos mértékű oktatási szabadságukat.

A Szovjetunióhoz fűződő viszony is megváltozott. Gomulka elérte Lengyelország 500 millió dollárra becsült adósságának elengedését és a kereskedelmi hitelek bővítését. Elbocsátotta Rokosszovszkijt, s gondoskodott az összes szovjet tanácsadó visszahívásáról a lengyel hadseregből és a belbiztonsági minisztériumból.

Egyik legmerészebb lépése azonban az egyház és az állam közötti viszony rendezése volt. A titkos tanácskozáson a kormány hajlandónak bizonyult az egyházi állások betöltését befolyásoló rendeletének visszavonására, s a korábban elbocsátott lelkészek visszatérhettek hivatalaikba. Biztosították a katolikus sajtó szabadságát, s végül megszüntették Wyszyński bíboros házi őrizetét, aki október 28-án visszatérhetett Varsóba.

Moszkva lemondott az erőszak alkalmazásáról. Miután Hruscsov több napon keresztül a katonai beavatkozás

gondolatával játszott, a szovjet csapatokat október 24-én visszarendelte támaszpontjaikra. Nyilvánvalóan befolyásolták azok a titkosszolgálati jelentések, amelyek szerint a lengyel katonaság nagy része szovjet beavatkozás esetén védelmezné Gomulka új kormányát. Elbizonytalanították azok a hírek is, hogy a varsói gyárakban fegyvereket osztottak ki szovjet támadás esetére. Hruscsov jó látta, hogy „egyszerű lenne indokot találni a fegyveres konfliktusra Lengyelországgal, de később a konfliktust befejezni már nagyon nehéz lenne”.

Gomulka november 16–18. között Moszkvába utazott, ahonnan számos engedménnyel tért vissza. Egyebek mellett sok lengyelt hazahozott a korszakos szovjet munkatáborokból. Rokosszovszkij szovjet marsall, a lengyel hadsereg főparancsnoka sietve elhagyta Varsót, Katowice pedig visszakapta régi nevét. A parasztnak nem kellett többé belépniük a termelőszövetkezetekbe, a meglévők egy része feloszlott. Politikai foglyok ezreit rehabilitálták.

A lengyel demokratikus mozgalom örömét azonban a Budapestre érkező hírek gyorsan beárnyékolta. A lengyelek vért adtak a magyar felkelés áldozatainak. Az olvadás időszaka azonban nem tartott sokáig. Gomulkából hiányzott az elszántság, hogy továbbvigye a reformokat.

A SZUEZI VÁLSÁG

1956. október 22-én Párizs elővárosában, Sèvres-ben, a francia ellenállás egykori főhadiszállásának épületében

délután négy óraker találkoztott Guy Mollet francia miniszterelnök, Christian Pineau külügyminiszter és Maurice Bourgès-Maunoury védelmi miniszter, Selwyn Lloyd brit külügyminiszter, David Ben-Gurion izraeli miniszterelnök, Mosche Dajan, az izraeli védelmi erők vezérkari főnöke, valamint Simon Peresz, a védelmi minisztérium főigazgatója.

A megbeszélések során az Egyiptommal szembeni háborús fellépés forgatókönyvében állapodtak meg. Ben-Gurion kijelentette, hogy Izrael hajlandó október 29-én este „általános támadást indítani Egyiptom ellen, s még aznap este eléri a csatornát”. Erre válaszként Nagy-Britannia és Franciaország ultimátumban tűzszünetet s az összes izraeli és egyiptomi csapat kivonását követeli a csatorna övezetéből, valamint azt, hogy a vízi út biztosítása érdekében Kairó fogadja el a terület átmeneti megszállását. Mivel Izraelnek nem érdeke a csatorna elfoglalása, ez az ultimátum „számkra tulajdonképpen jelentéktelen” – mondta Ben-Gurion. Ha Egyiptom elutasítja e feltételeket, Nagy-Britannia és Franciaország október 31-én reggel megkezdte az egyiptomi légvédelmi támaszpontok bombázását.

Az elvi megállapodás után, este hét óraker aláírták a villa konyhájában, táskaírógépen legépelte jegyzőkönyvet, majd pezsgőt bontottak. A brit, a francia és az izraeli kormány két nap múlva, október 24-én zárta le a titkos tárgyalásokat arról, hogy háborút kezdenek Gamal Abdel Nasszer megbuktatására.

Hruscsov, Gomulka és Bulganyin, Moszkva, 1956

A szuezi hadjárat október 29-én este az izraeli haderő benyomulásával kezdődött a Sínai-félszigeten. A hivatalos kommuniké szerint a lépés „*elkerülhetetlen reakció a folyamatos egyiptomi támadásokra Izrael polgárai és Izrael szárazföldi és tengeri összeköttetései ellen...*” Az izraeli gyalogság és ejtőernyőségek közvetlenül a hátnál (Ras en-Nakeb, Kuntilla és Kusseima) lévő támaszpontokat támadtak meg, ahol gyenge ellenállásba ütköztek. A nap legmerészebb manővere 16.59-kor 395 ejtőernyős ledobása volt a Mitla-szorosnál, Suezről 65 kilométerre keletre, ahol beásták magukat.

A figyelem most a Westminsterre irányult, ahol október 30-án Eden – az előzetes megállapodásnak megfelelően – bejelentette, hogy London és Párizs ultimátumot intézett Izraelhez és Egyiptomhoz minden háborús akció leállítására. A brit és francia kormány felszólította a hadviselő feleket, hogy haderejükkel 12 órán belül vonuljanak vissza 16 km távolságra a csatorna övezetétől, ezzel Kairó átmenetileg egyezzen bele az angol–francia kontingens jelenlétébe, amely majd „*garantálja az akadálytalan áthaladást a csatornán*”. A várakozásoknak megfelelően Nasser Egyiptom szuverenitásának, az ország méltóságának, valamint az ENSZ chartájának durva megsértésére hivatkozva elutasította a követeléseket. (Valójában azt követelték tőle, hogy az ellenséges invázióra tekintettel saját területéről vonja ki csapatait.)

Október 31-én az esti sötétségben megkezdődtek a szövetséges légitámadások. A RAF bombázói több hullámban támadták az egyiptomi repülőterek kifutópályáit, majd harci gépei a közeli repülőgép-hordozókról és ciprusi támaszpontokról felszállva november 2-ig a földön megsemmisítették az egyiptomiak IL-28 típusú bombázóit és MiG-15-ös vadászrepülőgépeit. De nem sikerült megakadályozniuk az egyiptomiakat abban, hogy egyik, betonnal és nyersvassal megtöltött hajójukat a csatornába vontassák és elsüllyesszék, ezzel blokkolva a vízi utat. (A következő napokban hajók tucatjait süllyesztették el, s a csatorna hónapokig zárva maradt.) A katonai műveletek eddig kifogástalanul működtek, de a Muskétás fedőnevű vállalkozás gyorsan diplomáciai és politikai katasztrófába torkollott.

Nasser elnök, amikor értesült az izraeliek betöréséről a Sínai-félszigetre, kezdetben arra gondolt, hogy valamiféle elterelő hadműveletről (Jor-

dánia vagy a Gázai övezet ellen) van szó. Az egyiptomi vezetést sokként érte az angol–francia ultimátum. Nasser nem akarta elhinni, hogy Nagy-Britannia hajlandó hírnevét és érdekeit kockáztatni a régióban azzal, hogy csatlakozott Izrael katonai csapásához egy arab országgal szemben.

A Nasser bukásával kapcsolatos illúziók gyorsan szertefoszlottak, s meghíúsult a szövetségesek minden kísérlete arra, hogy népfelkelést robbantsanak ki. A légi csapások kiterjesztését pedig az utolsó pillanatban lefűjték, mert attól tartottak, hogy az arab és a nemzetközi közvélemény ellenük fordul.

Miközben az egyiptomi csapatok visszavonultak a Sínai-félszigetről a szárazföld védelmére, a kormány titkos terveket készített a főváros evakuálására és a Nílus deltájából kiinduló általános gerillaháború koordinálására. Nasser harcias megszólalásaival maga mögé állította népét, s a következő napokban teherautókról kb. 400 ezer fegyvert osztottak szét az ellenálló csoportoknak és a népi milíciáknak. Nasser eltökéltségét tovább erősítette az angol–francia intervenció miatti nemzetközi felháborodás.

1956. november 5-én, hétfőn kora reggel a 3. ejtőernyős-zászlóalj 668 katonája landolt Port Szaidtól nyugatra, az El Gamil repülőtéren, továbbá 500 francia ejtőernyős szállt le Rasvánál, Port Szaidtól délre, s elfoglalta Port Fuad városát. Másnap reggel megkezdődött az angol haditengerészet és a légierő támadása, amelynek során több ezer katona szállt partra és foglalt el stratégiai kulcspozíciókat.

Az Egyesült Államok több okból elenezte az angol–francia intervenciót. Eisenhower egyszerűen nem hitte el, hogy „megfelelő háborús indok” állna fenn, s igyekezett békés megoldást találni a válságra, mert nyugtalanító hírek érkeztek arról, hogy a Szovjetunió intervenciót mérlegel a térségben. November 5-én szovjet levél érkezett Edenhez, Mollethez és Ben-Gurionhoz, amelyben Bulgaryin szovjet miniszterelnök Nagy-Britanniát és Franciaországot azzal vádolta, hogy Suez csak ürügy számukra, hogy az „*egész arab világban*” ismét bevezessék a „*gyarmati rabszolgaságot*”. Figyelmeztetett Moszkva „*szilárd eltökéltségére*”, hogy „*az agresszorokat erőszak alkalmazásával megsemmisíti*”. A szovjet miniszterelnök Eisenhowerhez intézett közleményében pedig szokatlan javaslatot tett: a két szuperhatalom kezdjen

egyeztetett akcióba „*a további vérontás megakadályozására*”, a „*nyugalom és béke helyreállítására*”.

A Fehér Házban a spontán szovjet javaslatokat rosszul fogadták. Eisenhower nem akarta, hogy a Vörös Hadsereg megvesse a lábát a Közel-Keleten. Attól tartott, hogy Moszkva intervenciójával a szuezi válság teljesen ellen őrizetlenné válna. Ezért a legmagasabb riadókészültségbe helyezték a Földközi-tengeren állomásozó, nukleáris fegyverekkel felszerelt 6. flottát. Egyúttal a Fehér Ház kiadott egy gondosan megfogalmazott nyilatkozatot, amelyben a közös katonai művelet szovjet javaslatát „*elképzelhetetlennek*” tartva visszautasította, és világossá tette, hogy ha a szovjet haderők az ENSZ mandátuma nélkül benyomulnának a Közel-Keletre, az ENSZ valamennyi tagállamának kötelessége lenne szembeszállni velük.

Eisenhower 24 órán belül fegyverszüneti javaslatot dolgozott ki, amely Nagy-Britannia diplomáciai elszigetelésére épült. Selwyn Lloyd külügyi titkár szerint amikor Harold Macmillan miniszterelnök megtudta, hogy az ENSZ diplomatai olajembargót terveznek Nagy-Britannia ellen, megadásra emelte a kezét. November 6-án, közvetlenül a kabinetülés előtt Macmillan bejelentette, hogy a pénzügyi és gazdasági kényszerítő körülményekre tekintettel leállították az akciót. November első hetében Nagy-Britannia kétségbeesett kísérletet tett a font megvédésére a nemzetközi spekulánsoktól, de arany- és valutakészletének öt százalékát így is elveszítette. A brit miniszterelnök közölte kollégáival azt is, hogy az amerikai pénzügyminiszter addig blokkolja a Világbank áthidaló kölcsöneihez való hozzájutást, ameddig a britek nem fogadják el a fegyverszünetet. A harcok folytatásával Nagy-Britannia a gazdasági összeomlást kockáztatta volna.

A franciákat teljesen letaglózta a britek döntése, hogy éppen akkor fűjék le a vállalkozást, amikor szerintük a döntő ütközet előtt állnak. Mollet könyörgött Edennek, hogy még két vagy három napig tartson ki. A csatorna feletti nemzetközi ellenőrzés visszaszerzésére és Nasser megbuktatására irányuló kísérlet katasztrófálisan végződött. Ráadásul mélyen megosztotta a nyugati szövetséget, s elterelte a nemzetközi és diplomáciai figyelmet a magyar válságról.

A szuezi válság fordulópontot jelentett: a régi angol birodalmi, imperia-

lista mentalitás és a háború utáni időszak józan geopolitikai realitásai közötti feltűnő kontrasztot szimbolizálta. Nagy-Britannia megpróbált az Egyesült Államoktól és az ENSZ-től függetlenül cselekedni, hogy védelmezze, amit létfontosságú érdekének tartott, ám ezzel kudarcot vallott. A brit hatalom határai az egész világ előtt védtelenné váltak, s ez csorbította Nagy-Britannia nemzetközi tekintélyét. Nem lehet kizárni, hogy Nagy-Britannia nyilvánvaló gyengesége felgyorsította a birodalom felbomlását. A transzatlanti kapcsolat Macmillan kitaró fáradozásainak köszönhetően gyorsan helyreállt. Ennek ára azonban Nagy-Britannia tényleges alárendelődése lett Washingtonnak.

CÉL: A SIERRA MAESTRA

1956. november 25-én a Granma nevű kétmotoros jacht a mexikói Tuxpanból Kubába indult. A kéttucatnyi utasra tervezett hajón 82 ember szorongott, mindannyian a „Július 26-a mozgalom” tagjai. A szervezet célja az Egyesült Államok támogatását élvező kubai diktátor, Fulgencio Batista megdöntése volt. A csoport vezetője Fidel Castro, egy 30 éves ügyvéd és hivatásos forradalmár volt, aki 15 ezer dollárt fizetett a hajóért, amely nem jelentéktelen mennyiségű fegyvert is szállított: három Thompson géppuskát, 90 puskát és több mint három tucat pisztolyt, valamint muníciót, kötszert és gyógyszert.

A viharos tengeren a hajó hajszál híján elsüllyedt. Eredetileg november

30-ra tervezték az érkezést, majd a forradalom kirobbantását, de késésük miatt a forradalom 300 aktivistával nélkülük kezdődött. Végül a Granma december 2-án hajnalban, 15 km-re a tervezett érkezési helytől zátonyra futott. A tengerparti mocsárvilágban órákig küzdöttek, míg kimerülve, éhesen, de a felszerelést megmentve végre elérték a szárazföldet.

A lázadók már csak azt remélhették, hogy keleten elérik a Sierra Maestra hegyláncait, amelyek védelmében újjászervezhetik soraikat. Az ágrólszaktadt csoport éjszaka menetelt, hogy elkerülje a felderítő repülőgépeket. Éhségük csillapítására cukornádat rágszáltak, alkalmasint a helyi parasztcsaládoktól kaptak némi élelmet. Ernesto Che Guevara szerint szörnyű napok voltak. Alultápláltak, kiszáradva, gombás fertőzésektől és vérző vízhányagoktól gyötörve, „szellemhadseregként” vergődtek.

December 5-én az emberek már a teljes összeomlás küszöbén álltak, amikor elértek egy kis helységet, Alegría de Píot, ahol a legtöbb azonnal elaludtak. Délután azonban váratlanul lövés dördült. Batista katonái megtámadták őket. A káoszban több forradalmárt lelőttek, mások kétségbeesve kerestek fedezéket. Che a nyakán sérült meg, de viszonzta a tüzet, és sikerült elrejtőznie a szomszédos mezőn.

Tíz nappal a mexikói indulás után Castro „hadseregét” felőrölték. Mintegy 20 fő élte túl a támadást, közöttük volt Fidel és Raúl Castro, Che Guevara és Camilo Cienfuegos. Azonban szét-

szóródtak és a hegyek között egyedül vagy kis csoportokban kóborolva keresték egymást. A felkelőkkel szimpatizáló földművesek segítségével a túlélők végül találkoztak, és belőlük alakult meg a forradalom győzelmét 1958–1959 fordulóján kivívó hadsereg magja.

Kubai
forradalmárok,
1959

SZABADSÁG A VÁDLOTTAK PADJÁN

1956. december 5-én kora reggel az apartheidellenes aktivista Nelson Mandelát egy országos razzia során 143 társával együtt letartóztatták, s valamennyiüket hazaárulással vádolták. Néhány napon belül a felszabadítási mozgalom egész vezetősége Johannesburg legnagyobb börtönében ült. A fogság azonban nem törte meg őket, sőt éppen fordítva: erősítette szolidaritásukat.

A letartóztatottak különböző előadásokat szerveztek maguknak az afrikai feketék történetéről, zenéjéről és kultúrájáról. A foglyok kívülről is kaptak támogatást; a nemzeti védelmi alapot neves személyiségek finanszírozták. December 20-án óvadék ellenében szabadlábra kerültek: az európaiakért 250 fontot, az indiaiakért 100 fontot, az afrikaiakért és más színes bőrűekért 25 fontot kellett letenni, azzal a feltétellel, hogy korlátozzák mozgásukat és megszüntetik politikai aktivitásukat. A perek egészen 1961. március 29-ig elhúzódtak, amikor is valamennyi vádlottat felmentették. ♦